

С. РУСОВА

СЕРЕД РІДНОЇ ПРИРОДИ

ОПОВІДАННЯ

З МАЛЮНКАМИ Ю. РУСОВА

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО В КАТЕРИНОСЛАВІ
КАТЕРИНОСЛАВ – ЛЯЙПЦІГ

С. РУСОВА

СЕРЕД РІДНОЇ ПРИРОДИ

ОПОВІДАННЯ

З МАЛЮНКАМИ Ю. РУСОВА.

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО В КАТЕРИНОСЛАВІ
КИЇВ—ЛЯЙПЦІГ.**

Copyright 1922 by E. Wyrowyj, Berlin.

ДЕНЬ У ЛІСІ ЗІМОЮ.

То був чудовий зимовий день. Зіма була вже на прикінці й, мов на прощання, одягла всі свої блискучі убрання й виблискувала кожною гілочкою дерев, кожною тонесенькою билиночкою. Сонце з ніжноблакитного неба гордо дивилося на простори, вкриті бруднуватим снігом, і посиляло теплі проміння, щоб зогріти землю, збудити її від важкого сну й вирвати з обіймів зими. На вулицях горобчики так голосно цвірінькали, що чорний кіт Савка аж облизувався, сидючи на веранді проти сонечка. В садку коло невеличкого дому, що був на самому краю міста, весело стрекотала сорока. Маленький Юрко не міг на це все спокійно дивитися. Він уже написав цілу сторінку писання, що загадала йому вчителька, і тепер лічив себе майже вільним від щоденних обов'язків. Він глянув у вікно й одразу обличчя його повеселішало:

«Чого це Павлусь забравсь у наш садок?» спитав він сам себе: «Що він там робить?»

Юрко скочив на вікно, одчинив кватирку й гукнув голосно:

«Гей, Павло, що ти там робиш?»

Павло оглянувся на голос і, побачивши кучеряву голівку свого молодшого приятеля у вікні, відповів йому з деякою досадою в голосі:

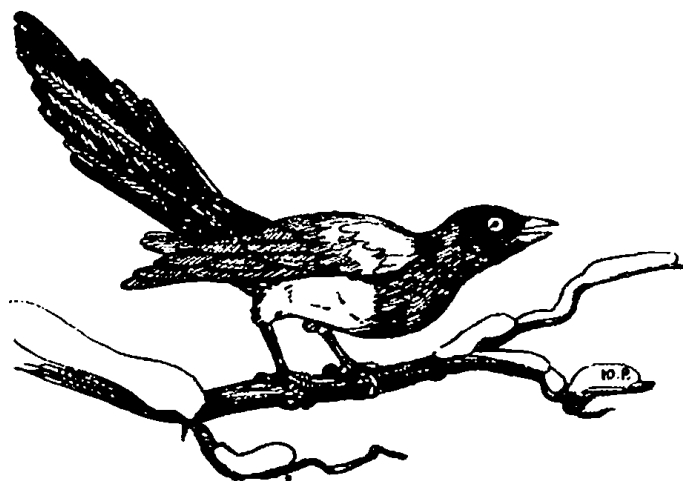
«Не гукай так голосно: злякаєш мені всіх птахів. Хіба не бачиш, я ловлю снігурів».

Боже! Юрко захвилювався, він теж хотів ловити птахів, а мама лежить, у неї голова болить, заборонено її турбувати.

«Павлусь, серце моє, а ще довго ловитимеш?» запитав Юрко, затримуючи свій голос.

«Ні, мені треба піти в ліс», заклопотано відповів хлопець, нахиляючись до своїх сільців.

Юрко зовсім стурбувався: ліс розлягався недалеко, за невеликим простором поля, але — чи мама пустить з Павлом? День же такий гарний. Юрко

Сорока.

за всю зиму ходив лише до парку з мамою, або по цих нецікавих вулицях, де самі ворони та горобці. А тут ліс, та ще з Павлом, він же кожному пташечку знає. Юрко тихенько відчинив двері до маминої кімнати. Мама лежала з перев'язаною головою, в кімнаті пахло оцетом і ще якимись ліками.

«Це ти, Юрусь?» озвалася мама, не відкриваючи очей. «Чи-ж ти робиш свої лекції?»

«Мамуся люба, я вже зробив усе, пусти мене погуляти; дивись, як на дворі добре, а там Павлусь, я з ним»... Юрко вагався: чи висловитися до кінця: — піду до лісу, — чи за ліс перемовчати?

Павлусь був син сусіди шевця, хлопець літ чотирнацяти. Він не раз допомагав батькові Юрка чи дрова рубати, чи двір вичищати. Мама любила Павлуса, мала його за чесного, працьовитого хлопця. Мама відкрила очі й побачила свого Юрка з таким жадливим проханням у всьому обличчі, що не знала, як йому відмовити.

«А може на дворі холодно?» спробувала вона протестувати.

Снігурь.

«Ні, мамуню, я дививсь на градусник, тільки 4° ступня», молив Юрко, нетерпляче поглядаючи у вікно з острахом: а що як Павло вже пішов?

— «Іди, тільки щоб ти за півтори години повернувся, мій любий», ласкаво сказала мама, глянувши на свій годинник, «щоб на обід не спізнився».

Мамина ласка пройняла Юрка, він захоплено крикнув: «Мамуню, спасибі, я повернусь, ми тільки трохи в лісі перебудемо», чмокнув мамину руку й вилетів з кімнати.

«В лісі»... стурбовано почала мама, але Юрко так голосно сказав ці останні слова, що в неї ще дужче заболіла голова й вона безсило закрила очі.

Павлусь ще був у саду. Юрко тихенько наблизився до нього. Павлусь як раз виїмав з сільця маленького снігуря; на снігу було розсипано трохи проса й стояло кілька сільців з кінського волосу. Голодні птахи прилітали на просо, але ледве вони до нього підходили, занлутувалися в петельки з кінського волосу, Павло притягав петельку, пташка не могла вже летіти й Павлусь виймав її ніжку з петлі та пересажував у клітку, що стояла поруч на землі. Юрко з захопленням тихенько сидів з Павлом за кущем порічок і чекав, поки прилетить яка птінця.

«Ось, дивись», сіпав він Павла за рукав: «ой, дай я сам вийму її з сільця».

«Випустип», суворо сказав Павло, але Юрко вже присів коло сільця, де дригала ніжками гарненька червона птичка. Він обережно виймав її з петлі, коли ось вона одразу вирвалася з рук хлопчика і втомлена, перелякана перелетіла на кущ калини.

— «Ой, Павло!» з невимовним жалем крикнув Юрко.

«Хіба-ж я не казав?» спокійно промовив Павло. «Ну, та вже годі: я маю їх досить.» Він підняв клітку: там сиділо 5—6 снігурів. Що то були за гарненькі птахи! Грудка була в них червона, так само і черевце і боки голови. Сама голівка зверху, хвіст і крила чорні, аж вилискували. Деякі пера на крилах були сивочервоні.

«І де вони були, що я їх досі не бачив», обдивлявся їх Юрко.

«В саду ж і були весь час: і в нашому й у вас», одповідав Павло, збираючи свої знаряддя: «вони вже скоро від нас відлетять, вони тільки зимою перебувають у нас, а як тільки весною запахне, ще

перед мясницями вже зберуться її летять геть на північ, там і кубляться, а в нас ні.»

«Що ж вони їдять зімою?» запитав Юрко.

«Усе їдять; он бач, як наїжився снігурик, що сидить на калині, — там він пооб'їдав усі ягоди, які ще залишилися від осені. А то полетять до лісу, там їдять насіння всяке з дерев, там у лісі й ночують усією зграєю. А ранком летять на відкрите місце, де сонечко світить, та так кумедно перекликаються «д'ю, д'ю, д'ю». А вже як зберуться відлітати, то самець почне так гарно виспівувати, наче закликає в дорогу свою подруженьку.»

«Чого ж вони нас кидають саме тоді, коли в нас почнеться весна?» запитав Юрко.

«Ну, кажуть, що це північна птиця, летить аж у холодні краї, там їсть брусницю та морошку — ягоди такі, а нашого гарячого підсоння не виносить. Ну, та що це я розбалакався, піду занесу додому клітку та в ліс піду — там батько хмизу наготовив: казав, щоб я який оберемок приніс.»

«Я піду з тобою», сказав Юрко. «Мама пустила», додав він, побачивши недовір'я в очах Павла.

Той усміхнувся й сказав:

«От і добре: я покажу тобі, може, вивірку таку гарненьку.»

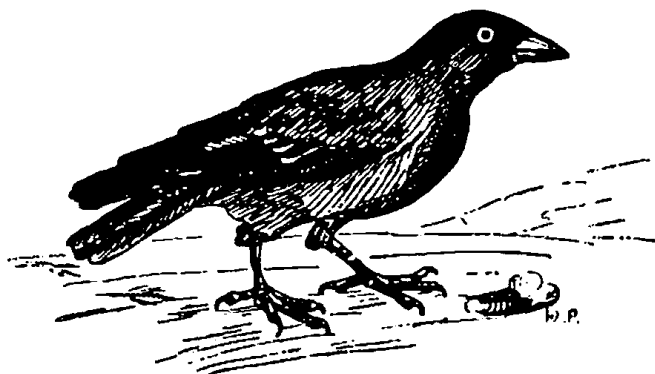
«Як вона зімою спить!» схотів виявити свої знання Юрко.

«Одним оком спить», насмішкувато сказав Павлусь: «а як гарний соняшний день, то прокидається й зараз до свого запасу горішків біжить... Ну, ти мене тут пожди: я зараз», додав Павлусь, коли вони підійшли до його хати.

Юрко сів на призьбу й весело дивився навкруги. Хата була остання, за нею йшло поле, ще вкрите снігом, зпід якого виглядали грудки чорної землі. Недалеко коло плоту була велика купа гною, по ній заклопотано товклися сірі ворони й витягали

товстими дзюбами всяке сміття. Другі поважно ходили по дорозі. Юрко дивився, чого вони тільки не їли, ці ворони; він щодня бачив їх у себе на подвіррю коло помийниць. Вони за кожну крихту хліба сварилися з дворовим псом Байдою, тягали кістки, шматки моркви; колись украли з вікна на кухні невеличку рибу, а одного разу літом він сам бачив, як ворона тягла в дзюбі мале пташенятко. Стукнула фіртка, й уся зграя ворон важко піднялася й перелетіла на високе дерево коло паркану.

«Ходім», сказав Павлусь. Через його плече висіла шворка для хмизу.

Сіра ворона.

«Як я не люблю цих ворон», казав Юрко, прислухаючися, як ворони кричали свої неспівучі «кра, кра, кра»...

«Чого? Весела птиця», одповів Павлусь: «У мене торік боліла нога, я не міг далеко ходити, то все до них придивлявся: оце ранком одна з них перша прокидається, летить до нас у сад на високу тополя та як зачне голосно каркати — вся зграя прокидається — а вони ночували тут на дзвіниці — от вони з криком прилітають до неї, розсядуться по деревах та наче розмову яку між собою ведуть, наче умовляються, куди летіти за поживою. Умовляться й усі одразу полетять. До півдня шукають

собі поживу, шукають воду, бо дуже її потребують, особливо літом, коли душно стане. Тоді вони лізуть, чи в струмок який, чи до ставка, щоб купатися, а як скупаються, то берегом походжають, щоб пірря пообсихало. Коло півдня трохи спочинуть, і знов за поживою летять: літом у гай, зімою на вулиці, на поле. А вже перед вечером знову злітаються та голосно кричать у повітрі, мов граються: то в один бік, то в другий прямують, то спускаються, то знову піднімуться — гарно!»

«Чому ж вони собі кубла не роблять?» спитав Юрко: «я раз увечері бачив, як сила їх попричеплювалася до карнизу високого дому: як вони у ві сні не попадають?

«Зімою жадна птиця кубла не в'є», поважно оповідав Павлусь, «а як весна наближається, тоді кожний собі пари шукає та гніздечко ладнає. Так і ворони — весною парами розлітаються геть з міста в ліс, у сад, там по деревах і роблять собі з товстих гілочок велике гніздо, але не дуже глибоке: як ворона сидить на яйцях, то її всю видно. В середині намощено й моху, й вовни, й ганчірок і пірря, усячини! Так добре будують, що до іншого кубла — у нас там у саду було на березі — то кілька літ весною та сама пара верталася. Трохи підправлять його та й живуть. А так з кінця березня вже й яєчки є. Я один раз украв два та спік собі в гарячому попелі: нічого — смашне.»

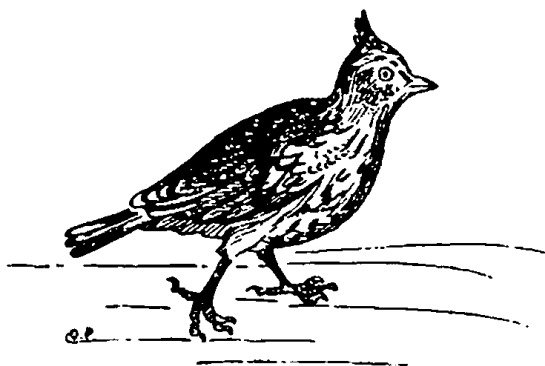
«Фе», засміявся Юрко: ніколи б у рот не взяв воронячого яйця! А які ж вони, теж білі?»

«Ні, вони гарні — ясноблакитні чи зеленуваті з рудими плямами. Ворони їх довго висижують: Я помітив, що вони міняються: то мати сидить, то батько. А вже в травні молодь вилітає з кубла, тоді вони деякий час цілими родинами тримаються, разом за їжою літають і до води. Ну, а вже в жнива всі нарізно літають, тоді вони линяють і

живуть окремо, а з осені знов збираються у величезні зграї та так громадами й живуть цілу зиму. Розумна птиця, нема чого казати, а ти кажеш гідка. Я всіх птахів люблю, радий би весь час до них придивлятися.»

Так балакаючи, непомітно перейшли хлопці на велике поле, де було багато заячих слідів на снігу. Павлусь звернув увагу на ці сліди, що так гарно визначалися на білому снігу, й оповідав Юркові:

«Ось бачиш: це заячі сліди. Видно, як він перед ранком ходив снідати до нашого саду. Зайці гризуть

Чубатий жайворонок.

овочеві дерева, від них наші щепи пропадають. А це він уже назад скакав. А це щось велике йшло та, дивись, мабуть, напало на зайця: бачиш, як сліди мішаються й сніг витоптаний у цьому місці. — Ось трохи крові є на снігу: мабуть, лисиця перехопила зайчика саме, як він вертався додому. Бачиш, далі немає його слідів.»

Юрко з цікавістю придивлявся до тої події, яку можна було прочитати, мов написану ясними літерами на чистому, ще свіжому снігу. Кільки разів здивований Юрко бачив жайворонків, які невідлітають від нас на зиму, а ховаються по садах та цвинтарях, годуючись всілякими зернятками.

Ліс прийняв хлопців у свої обійми, обступили їх кущі та високі граби. Тихо-тихо було в лісі. Ожеледь ще блищала на молодих деревах. Сухе торішнє листя було вкрите тонким шаром снігу. Тиша стояла не-порушна, хіба деколи затріщить яке дерево, чи впаде трохи снігу з гілки. Здавалося, все життя завмерло, зникло. Але воно було.

Павлусь počував себе в лісі, наче в своїй кімнаті, де він знає всі річі, знає де що стоїть і лежить. Він одразу підійшов до одного куща, обережно відсунув гілки й показав Юркові невеличку дуже гарненьку пташку.

Чубата синиця.

«Це моя укохана синичка, вона вже мене не боїться.»

Павлусь посипав перед кущем трохи зерна й відступив від куща; з нього вилетіла маленька чубата пташка, сіла на сусідній кущ, оглянулася навкруги маленькими чорними очима й спустилася на землю дзюбати зерна. Юрко дивувався її красі. У неї була чорна голівка з білими окрайками, руда спинка й біла грудка. Юрко гадав, що всі птиці відлітають від нас, а тут бач і жайворонки, й снігурі, й синички.

«Це ж така весела пташка», з захопленням казав Павлусь: «ніколи вона не сидить тихо. Завжди

лазить по деревах, шукає по шпарках якоїсь комашки, або на гіллячках зернят, перелітає з дерева на дерево . . . Он, бачиш, уже злетіла на другий кущ і як придивляється. А то, чуєш, співають другі синички, чуєш; «сі, сі, сі», тепер: «ре, ре, ре, рі».

Синичка одразу, наче її хтось покликав, знялася й зникла в лісі.

«Вони тепер зграйками зімою живуть», казав Павлусь далі: «ну, а весною паруються, роблять собі в дуплах кубелечка з моху й трави, вистелюють вовною тай кладуть, часом, аж сім біленьких з червоними цяточками яєчок. О, знову прилетіла, бачиш, який чубчик на голові? Але ходім далі.»

Хлопці пішли в глибину ліса. Юркові ставало трохи страшно, але ліс був наче повний чар, таємниць і такої краси, якої Юрко ще ніколи не бачив. Ось щось хруснуло: «Може вовк?» гадав Юрко, але соромився спитати Павлуса, щоб той не подумав, що він чогось лякається. Тиша була вже порушена, десь стрекотала сорока, вдалечині гомонів по камінцях невеликий водоспад, десь стукали сокирою. Хлопці підходили до невеличкої річки, такої бистрої, що вода в ній навіть і не замерзала. Через річку перекинуто було кладку . . . Вони вже ступили на кладку, коли Павлусь ухопив Юрка за рукав і показав йому на річку. Та Юркові так закрутилася голова від гомону річки, що він трохи не впав з кладки у воду. Павлусь ухопив його за руку й не перевів, а майже перетяг хлопця до берега. Він був дуже сердитий.

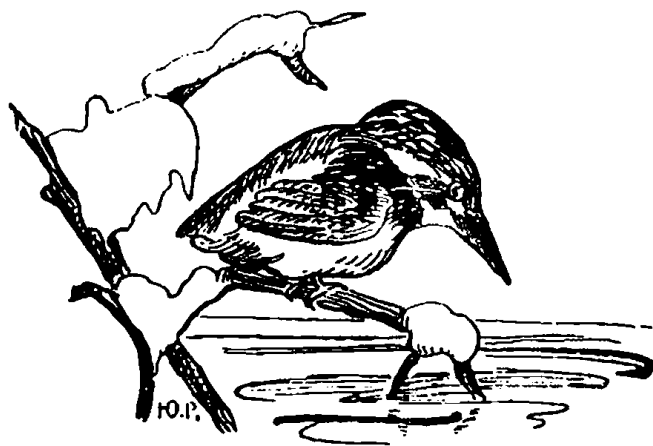
«От птицю мені злякав, а то ж така гарна: такої ти ніде не побачиш. Це ж рибачок — зімородок. Ось сядемо тут на пеньку та почекаємо, вона скоро вернеться. А поки що я поснідаю. Може й ти, мамин ласунчику, підживишся моїми харчами?»

Павло вийняв з кишені свій сніданок. Якими смашними здалися Юркові ці дві холодні картоп-

лини та солоний огірок з шматком сухого, чорного хліба! Навкруги було так гарно: невеличка річка швидко збігала по камінцях, один берег був високий, весь поріс кущами: досить було тут і глоду, і шишини, і ліщини

«Як то тут, мабуть, добре влітку?» казав Юрко, оглядаючись навкруги.

«Не погано й тепер», казав розсудливо Павло й знову стиснув руку Юркові: «Мовчи, не рухайся», прошепотів він — «вернувся». Чудова блакитна птиця прилетіла й сіла на камені над бистрою водою. Це ж і був рибачок (або плавневий дятел). Блакитнозелена голівка й спина ясно виблискували

Рибачок або зімородок.

на сонці, мов металюві; грудка яскрава, червоно-жовто-гарячого кольору, шийка біла. Довгий чорний дзюб, ноги червоні. Птиця уважно дивилась у воду. Юрко завмер, боячись її перелякати. А Павло пошепки, яко справжній знавець усіх лісових мешканців, оповідав про цю красуню птицю.

«Бачиш, рибачки не живуть зграями, навпаки: скільки я вже понад цією річкою хожу, а тільки дві парі їх і бачив. І то вони живуть далеко одна від одної. Вони живляться рибою, нікого й недопу-

скають з других птахів на ті місця, де вони вже роставувалися та звикли ловити рибу.»

«Дивись», трохи не крикнув Юрко, «зловила рибу та ще й грається.»

Зіморородок справді вихопив з води чималу рибу, двічі її підкинув у повітрі, знову зловив дзюбом і одразу проковтнув.

« Це щоб вона головою вперед у горло йшла», пояснив Павлусь. «От якби кубло знайти! Мені Ванька Гриценків казав, що він натрапив на одно. Рибачки риють у землі нірку або займають чию-небудь чужу; птиця вона досить велика, то нірку треба чималу, а инший раз трапиться в тому місці або камінюка, або товсті коріння, то так їм бува тяжко, що доводиться деколи кидати роботу та розпочинать десь у другому місці, де ґрунт м'якший».

«А він кубло коло води робить?»

«Буває, що при воді в б'єрезі, а буває й так, що десь далі в дуплі якого-небудь дерева. Кубло смердюче страшенно, усякі недоїдки риби догнивають, але воно завжди добре заховане, чи гіллям прикрите, чи камінням. Ну, ходім, он і його пара до нього летить».

Юрко побачив другого рибачка такої ж краси. Птиця, скиглячи, летіла низько понад самою водою, а потім сіла коло своєї пари. Хлопці пішли вгору на високий берег. Тут був мішаний гай з клену, вязів, дубів та грабів. Недалеко був зруб; декілька селян рубали дерева на дрова, там стояла фура, тут був і хмиз Павла. Він привітався з селянами, добре звязав свій оберемок хмизу й перекинув його через плече на спину. Хлопці повернули додому. Йдучи тим самим високим берегом, що поріс деревами та кущами, вони побачили, як між гущавиною майнула руда шкурка, і зза одного дерева з'явилася гарна постать куниці. Вона тримала в зубах невелике зайченятко й хитро обдивлялася навкруги.

Юрко аж злякався. Але куниця, мабуть, побачила їх, швидко побігла й одразу зникла в своїй норі над самим берегом. Хлопці перейшли знову кладку, але рибачка вже не було. Вийшли на той берег. Павло звернув на найкоротчу стежку й вони йшли густим лісом далеко від битої дороги. Тут, на радість Юркові, притулившись до високого клена стояла гарненька сиворуда козуля й виривала зіпід тонкого снігу торішню травичку. Коло неї терлося маленьке козенятко. Гарними уважними чорними очима придивилася козуля до наших мандрівців, наче додивлялася, чи несуть вони їй і її малому яку небезпеку; потім, наче заспокоївшись, вона повернула голову до свого козенятка й ласкаво кілька разів лизнула його, знов глянула на хлопців і, гордо підвівши свою гарну голівку, побігла в самі лісові нетрі, а козеня слідом за нею. Вже підходили до узлісся, коли Юрко почув, що над їх головами вгорі на дубі щось вовтузилося, наче лазило по стовбуру й тихенько пищало. Він глянув угору: щось рудавосіре перестрібувало з гілки на гілку.

«Білочка!» крикнув він. «Ой, Павлусю, я її візьму! дивись, дивись: як скаче! . . . он дивиться на нас. Я полізу».

«Куди ти там полізеш», затримав його Павлусь: «дивись, який стовбур широчезний: ти ж його не обхопиш ногами. Стій, треба вигадати, яким засобом її здобути», додав Павло й, знявши з плеч оберемок, поклав його на землю, а сам підійшов як найближче до дуба. В цей мент білочка, наче зрозумівши намір хлопців, одразу перестрибнула на друге дерево й зникла.

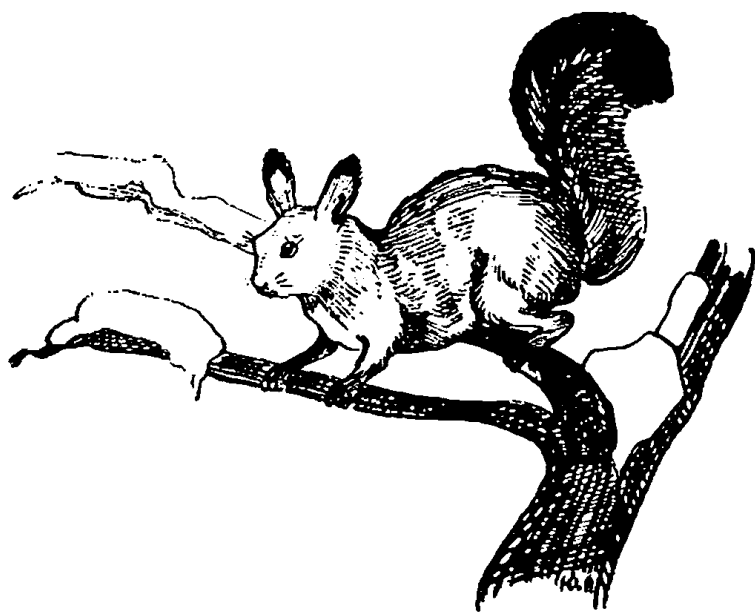
«Оттак краще буде», казав Павлусь, усміхаючись на розчароване обличчя Юрка. Вона сховалась у своє кубло, а з кубла не важко її видерти. Павлусь охопив тонкий гіллястий клен, де сховалася вивірка.

«І я хочу лізти, хочу бачити її кубло», гукав Юрко й справді поліз із одної гілки на другу. Павло даремно кричав йому.

«Ой, упадеш, краще не лізь!»

Павло був уже коло самого дупла, де вместилася ціла родина вивірок. Він спокійно усівся на гільці й гукнув, схилившись до Юрка:

«А ну, позич мені твою рукавичку, бо вона, клята, буде кусатися, як я її витягатиму.» Юркові кожне

Вивірка або білочка.

слово Павла було закон; він почав скоренько скидати рукавички, хоч як незручно було йому триматися без рук. Але, підкидаючи їх угору до простягненої руки Павлуся, він хитнувся з гіляки й трах-та-ра-рах! упав з неї, та не на землю, а зачепився кожушком за гілку й висів у повітрі ногами догори, головою до долу.

«Ой, Павло, Павло!» з розпачу гукав він, чекаючи порятунку від товариша, але — кожушок розірвався, і Юрко полетів на землю! Добре, що не дуже високо було. Та й цього було досить, щоб налякати хлопця.

«Ну от, хіба ж я не казав?» бурмотів Павло там нагорі й, натягнувши на руку Юркову рукавичку, поліз правою рукою добувати білочку. Це йому було не першина й незабаром глибоко в темному дуплі налапав він щось тепле, м'яке, що кусало йому пучки, але скоро опинилося в міцних руках хлопця.

Тим часом Юрко підвівся, щоча йому була роздряпана, з носу точилася кров, а на нозі був величезний синяк. Щоб що дуже боліло, то ні, Юрко цього не почував, але кожущок, гарненький кожущок, яким так тішилася його мама, бо сама його шила, був роздертий надвоє, і вата вилізала через широку дірку. Юрко гірко плакав. Він забув про вивірку, про ліс. «Що мама скаже? що я мамі скажу?» — тільки одно й було в нього на думці. Одразу він пригадав, що мама пустила його лише на одну годину, а тепер сонце вже схилялося на вечір. —

«Мамо, мамо», схлипував Юрко, забувши всякий сором перед старшим товаришем.

«Ну, чого бабій розхнюпався?» почув Юрко його веселий голос: «Не треба було лізти, то ж треба вміти. Ну, та не плач, уже, не плач: глянь я ж тобі здобув вивірку.»

І сльози одразу висохли на очах Юркові, коли він побачив гарненьке створіння в руках Павла.

«Який пишний хвостик, а яка біла грудка, та мякенька яка», казав він, гладячи білочку.

«Ну, давай свою хустку, зав'яжемо її туди й неси сам.»

«От мамі принесу», казав цілком утішений Юрко

«Тобі добре, тільки кожущок подер, а мені так пучки покусала», казав Павло, повертаючи Юркові рукавички й прикладаючи снігу до покрівавлених пучок. Він ізнов закинув хмиз на спину й скоро, наче бажаючи надолужити втрачений час, пішов уперед. Юрко поспішав слідом у розірваному кожущку притулуючи білочку в хустці до своїх

грудей. Вже сутеніло, коли вони вийшли з лісу, перейшли поле й опинилися на вулиці. Юрко мовчав, його турбувала думка, що він так спізнився. Підходячи до дому, він побачив маму коло вікна; це ж вона його виглядала — мабуть, хвилюється, сердиться. Мама вже побачила його. Вона метнулася до нього, схонила його в свої обійми, цілувала, трохи не плакала.

«Де ти пропав? що з вами сталося? я думала вже, що вас вовки ззіли! Юро, Юрко, хіба ж так можна?»

«Мамуню, так було гарно!... Не роздуши — тут білочка! Дивись, мамуню.» Він трохи одсунув край хустки, щоб мама побачила їхню коштовну здобич. Але тут мама випустила Юрка з своїх рук і все одразу побачила: і роздряпане обличчя і розірваний кожушок. Вона сплеснула руками.

«Боже, синку мій, що тобі сталося?»

«Нічого, мамуню, ти тільки не сердься за кожушок», і Юрко так щиро заплакав, так цілував мамині руки й одночасно притулював до серця білочку, що мама одразу все простила. Білочку посадили в клітку, що залишилася від колишнього кенаря. Юркові добре обмили все обличчя, руки, і коли сіли обідати вже при світлі й мама глянула на блискучі очі й рожеві щоки свого коханчика, вона сама раділа й з цікавістю слухала його оповідання про всі їх пригоди в лісі. А коли через дві години втомлений довгою проходкою, але щасливий од усіх своїх вражінь, Юрко ліг у своє чистеньке мякеньке ліжко, він потягнувся солодко й крізь дрімоту сказав:

«Знаєш, мамо, це найщасливіший день мого життя. Ніколи я не гадав, що зимою стільки цікавого в лісі. Шкода тільки, що вовка не бачили.»

З останнім мама вже не погодилася

ВЕСНОЮ.

Дочекалися весни. Зникли морози, сніг, крига. З блакитного неба сонце ллє свої проміння теплі, яскраві й усе оживає. Тільки де-не-де по ярах та ровах ще можна побачити сніг, а скрізь на полі, в саду вже зеленіє травичка, пробиваються перші, такі гарненькі квітки. Вже давно прилетіли журавлі. Ластівки клопочуться коло старих своїх гнізд, носять глину в дзьобках, замазують шпарки

Жуки-гнійники тягнуть кулю, яку зіпили з гною.

в них, вимощують їх у середині пір'ячком та всякою вовною, що вдається їм знайти на подвір'ї. На вулиці й на дворі коло кожної купи гною працюють жуки-гнійники; їх невеличке тіло все виблискує на сонці темним металевим блакитно-зеленим виблиском. Вони копають ямки в гною, самочки кладуть туди яєчки й закладають їх гноем, щоб дітки мали одразу що їсти. Для кожного яєчка робиться окрема нірка. Чимало роботи невеличким жучкам. А деякі з них виробляють кулю з гною; куля вся викачується в гною й закопується в землю в невеличку дірку в землі — про запас.

Напружувалися коло цієї тяжкої праці й самець і самка — не за один день її зробиш. А для кожного яєчка роблять вони окрему велику гнойову грушу, окрему ямку; але жучки працюють бадьоро.

Над вербами гудуть бджоли, радіють тим пахучим сережкам, що ними вкриті всі вербові гілочки — смокчуть з них солодкий мед. Скрізь весела робота.

Юрко теж сьогодні піднявся раненько, бо сьогодні для нього майже свято — останній день школи перед Великоднем, і вчитель сказав, що вся класа іде на екскурсію. Не треба приносити жадних книжок, зшитків, які вже надокучили, а взяти з собою добрий сніданок і всіляке знаряддя, що є дома задля ловлі всякого «живого матеріялу», як висловився вчитель. Юрко випрохав у куховарки невеличку баночку, яку заклопотано прив'язує до свого чересла. Мама докінчує чудову рожеву прозору торбу, щоб ловити метеликів, у кишенях повно різних коробочок на всякі потреби. В найглибшій кишені ховався ніж, що його лиш кілька днів, як подарував йому батько. В торбі був наготовлений такий сніданок, що можна булоб поділити з 2—3 товаришами. Готово все: можна бігти до школи. Посперечавшись трохи з мамою зза калош — наче можна в початку квітня хлопцеві одягати калоші — Юрко вирушив з дому. Школа була недалеко, там уже було повно дітей, у дворі старші учні грали в футбол, дівчата проходилися подвоє — потроє. Першої класи цілком не було видно: острах охопив Юру, може, спізнився? Він кинувся до класи — там уже ставали до пар, і вчитель та вчителька наводили остаточно порядок.

«Підемо до ставка», казав учитель: «до Кадетської році». Вчителька рівняла пари, оглядала дітей. Довгою стрічкою витягнулися дітки через вулицю, — веселі, жартовливі, вони трималися, додержуючи порядку, але між собою жваво балакали:

«Я вже бачив ящірку», казав один хлопець.

«А я метелика такого гарного», казала дівчинка Оля, з якою Юрко був у парі.

Скоро вийшли з міста на шлях, з одного боку розлягалось поле, вкрите жовтими козельцями, де-не-де ще квітчалися блакитні ніжні проліски.

«Як будете рвати квітки», попередив учитель, «вирвіть кільки з корінням задля нашого гербарія».

Юрко вийняв свій новенький ніж і дуже добре оперував ним коло квіток. Скоро ввійшли в ліс.

Одна з дівчат голосно крикнула: «Фіялки, фіялки!» Усі кинулись у той бік, і справді, ховаючись у своїм круглім листю, виглядали темно-блакитні квітки, і аромат від них далеко ширився в повітрі. Юрко не так цікавився фіялками, він побачив гурток учнів коло вчителя під якимсь деревом і побіг до них. Усі скупчилися коло дикої груші, що вже починала вкриватися білим цвітом і пишалася серед ще мало розвинених дерев. Але вчитель звертав увагу дітей не на її гарні квітки, а на щось руде, що висіло на одній з гілочок. Він зрізав його й розкрив перед учнями його середину. Воно було повне волохатої гусені.

«Обережно!» гукнув учитель, «дивіться, але не дотикайтеся, бо як упаде яка волосинка на голу вашу шкіру, то припече й деякий час буде свербіти. Та ви гляньте в середину: це кубло одного з метеликів — з породи шовкопрядів. Усе кубло перехоплене павутинками на окремі кватирки, а ось головний загальний вихід, бачите — гусельниці перелякались нас і всі посунули до виходу.

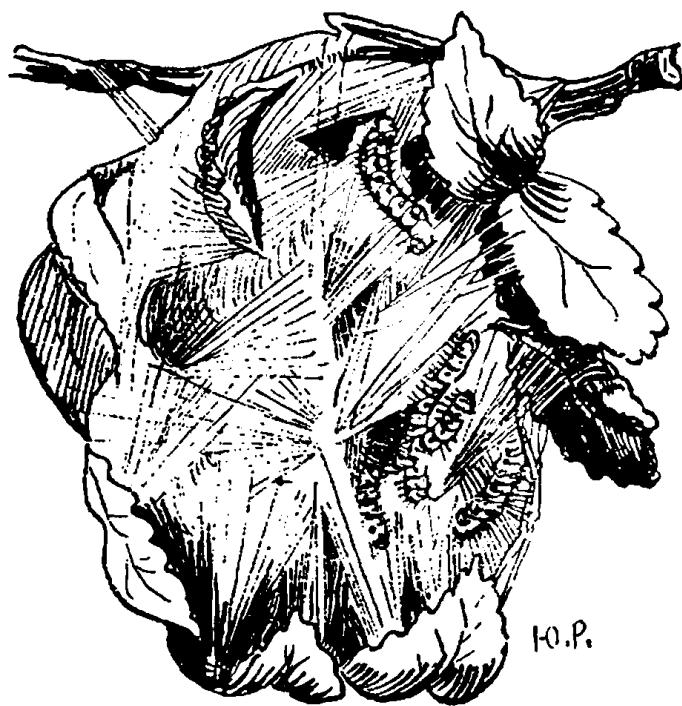
Всі учні, закривши руки обережно за спини, з увагою слухали, що оповідав учитель:

«Вони недавно відчинили свій вихід, бо на зиму вони цілком його закривають. Як сонечко весною пригріє, гусельниці перекусують павутинку й розлазяться по всьому дереву. Страшенно жруть його

листя, бо дуже великі з них ненажери. Коли стає занадто душно, опівдень, вони повертають до кубла й там спочивають до вечера».

«Який з них виходить метелик?» спитав один з учнів.

«Досить звичайний», одповів учитель, «т. зв. не-парний шовкопряд, бо самець і самка цілком не схожі.

Кубло гусені з павутини.

Він невеличкий, руденький, вона — товстий, мало рухомий метелик, білий, з чорними смужками. Вона кладе яйця на дереві, прикриває їх слиною, до якої тісно притуляється своїми грудьми, через це до слини пристають волосинки, на них метелик кладе новий шар яєчок і знов їх прикриває, і так робить, аж поки не повстає на дереві досить товста настілка, схожа на губку. Сама вона після цього вмирає, а з яєць за який час вилазять гусельниці, які страшенно поїдають листя. Іншого року, як

їх багато наплодиться, то вони плюндрують наші сади й гаї.»

«А то-ж», сказав один з учнів: «у нас того року яблунька цілком гола всю весну простояла, жадного яблучка не дала».

«Межи цими шовкопрядами», оповідав далі вчитель, є, так званий, мандрівний шовкопряд. Його гусельниця здебільшого живе по дубах, і коли вони не мають досить їжі, або хочуть поновити її, вони всім кублом вилазять з своєї домівки та йдуть далеко шукати собі смашної їжі. Ідуть вони в повному порядку: гусельниця попереду, як отаман, уся решта по дві — пара за парою — кілька сот разом; кожна йде так, що головою дотикається до хвоста попередньої пари, не перегаюючи одна другу — все вперед простують. Куди поверне їх отаман, туди повертає й усе товариство; як він стане — усі зупиняться. Іноді така колона заходить дуже далеко від свого кубла. Вгадайте, як вони знаходять поворотний шлях до нього?»

«Мабуть, рознюхують землю», несміливо озвався один з хлопців.

«Ні, ще хитріше!» усміхнувся вчитель: «Вони, йдучи вперед, увесь час вистеляють для того під собою землю своїм власним павутинням, витягуючи його зпід своєї нижньої губи, і так по ньому й лізуть, мов по шовковій ковдрі. Коли дивитися на їх похід, можна побачити, як кожна з них підніма голівку йдучи, щоб та слина вилівалася, і потім нахиляє голову, щоб приклеювати павутиння до землі. Кожна гусельниця лізе по настильці попередньої й сама свої павутинки додає. Так вони по готовому й вертаються».

«А що, як їм розірвати цю ковдру?» спитав Юрко.

«Я так колись і зробив», сказав один із старших хлопців: «провів паличкою через їх дорогу, стала така невеличка, мов з палець, перерва в тій павутині — так одразу весь похід став. Передова гусельниця круть-верть головою — ні, не знає куди йти! А потім якось насмілилась, перескочила через перерву, вимостила її своєю павутиною, потрапила на свій шлях, а за нею й другі.»

«А так», сказав учитель, «вони мають добрий інстинкт (розум), але такі шкодливі; якого року по кільки тисяч десятин лісу поїсують, дерева стоять голі, без листя. Їх кубла треба ранньою весною знищувати.»

«Треба до них придивитись», сказав один з учнів, приглядаючись до гусельниці, що повзла попереду з широкою синьочорною спиною, з жовтогарячими бородавками, вкритими волосяними зірками.

Поки одні учні затрималися коло дикої грушки, другі діти розійшлися по лісочку й одразу почувся веселий крик і гавкання Байди: собака натрапила на їжачка й, поколовши собі морду на його колючках, стояла над ним і сердито гавкала. Юрко просто кинувся в той бік. Коло Байди лежала на землі невеличка колюча куля, наче дикий каштан. Не видко було ані мордочки, ані лапок. Оля і дві її подружки одганяли Байду і змагалися взяти до рук цей колючий клубочок.

«Їжак! Їжак!» викрикували дівчата, а за хвилину їжачка вкинуто було до Оліного кошика. Дівчата стали навкруг тихо-тихо, щоб їжак переконався, що йому не загрожує жадна небезпека. Оля обкладала його тихенько мохом і травою.

«Де їжак? де? хто знайшов? — голосно роспитував Юрко, що саме надбіг до дівчат.»

«Цить, мовчи!» обурилися на його дівчата: «ми хочемо, щоб він розгорнувся.»

І справді: за кілька хвилин їжак почав ворушитися — спочатку випросталася лапка, потім виявилася мордочка, рильце, дуже схоже на свиняче, й нарешті виблиснули маленькі, сердиті очі. Він витягся, почав обнюхувати мох і травичку, що поклала Оля.

«Шукає, чого їсти», сказала одна з дівчат. «Юрко, поклич нашу вчительку: вона скаже нам, що вони їдять.»

«Та я сама тобі це скажу», сказала Оля: «в мене жив торік їжак — усяких червів, мишок, жабок, гусельниць, а одного разу вкинули йому в скриню гадюку. Боже, як він з нею возився».

«Ну, нащо було гадюку впускати: вона ж би могла його на смерть закувати?»

«Зовсім ні!» весело одповіла Оля: «він їй перекусив горло й усю ззів — от який молодець! — а отрута гадюки їжаківі не шкодить».

«Дивись, він розглядається», казала подруга Олі Катря. «Так хочеться його погладити, а він такий колючий: і нащо такому смирному звіряткові таку колючу шкуру мати?»

«Саме такому смирному то вона й потрібна», почувся голос учителя (він непомітно підійшов до гуртка дітей, зацікавлений їх знахідкою): «бо йому нема чим другим захищатися. Гляньте, на його лапках зовсім невеликі, майже тупі, пазурі, зуби маленькі, хоча й гострі, бігати він не здатний, один йому засіб — під колючки заховатися!»

«А як це він так ними весь вкривається?» спитав хтось із хлопців.

«У нього є такі мязи, що настовбурчують шпильки», казав учитель: «як лише він щось небезпечно почує або побачить, зараз натягає ці мязи й шпильки піднімаються».

«А я бачив», почав знов хтось, «як він в осени весь викачався в сухому листі та такий смішний ішов.»

«Це він собі на зиму ямку вистеляє цим листям і цим способом його збирає. Тоді заховається у ямку й спить усю зиму. Забирайте його, дівчата, з собою, буде в нас жити, то ви до нього добре придивитесь».

Оля високо підняла кошик з їжаком, але хтось її штовхнув, кошик нахилився, і їжак упав на землю. Оля дуже злякалася, а вчитель сміявся й казав, що їжак, як сховається в свої колючки, то може хоч і з другого поверху дома впасти — не заб'ється.

«Шкода тільки його брати: тепер саме весна, а вам попалась самочка — може за нею плачуть 4 або 6 діток у тій ямці, що вона своїми лапками так добре викопала.»

«Випустимо!» одразу захопилася Оля, «не будемо мордувати! Дивись, як він рильцем одхиляє сухе листя: мабуть, їжу яку шукає.»

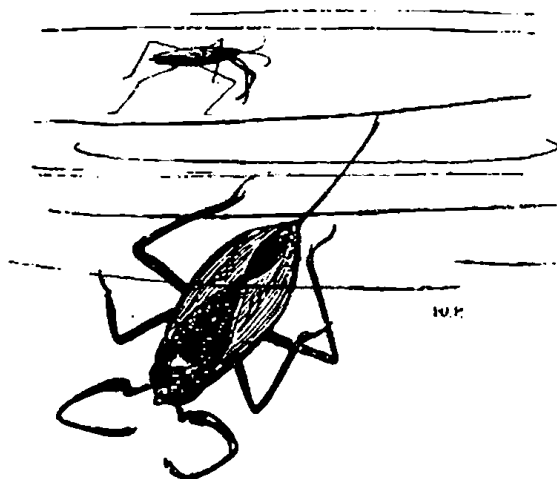
Діти трохи навіть посварились: хто вимагав конче взяти їжака до шкільного тераріума, другі бажали залишити на волі в рідному лісі. Сам їжак тимчасом, радіючи, що ніхто його не займає, попростував до своєї нори.

«Дивись, як він на всю підошву ступає своїми коротюсенькими ніжками», казав Юрко, сміючись. Але тут почувся голос учительки, яка скликала дітей до ставка, і всі побігли туди. Одна Оля деякий час ще стежила, як, росхиляючи невисоку траву, посувалося маленьке колюче створіння до своєї нори, тихенько хрюкаючи, мов порося.

Коло ставочку вже зібрались усі учні. Чого там не було! Радіючи весняному сонечку, бігали по воді довгоногі тонкотілі водомірки: плавали водяні скорпіони, виставляючи вгору свою дихальну дудку на заді тіла; чорні водолюби-жуки ганялись на воді за здобиччю. При березі, в намулі, сиділи жабки в теплій воді. Вчитель керував ловами учнів. Треба

було набрати жаб'ячої ікри, водолюбів, ополоників, жабок, а в чистому потоці, що витікав зі ставка, старші хлопці мали виловити тритонів (або ириць). Діти весело почали паличками притягувати до берега все, що їх цікавило, та сачками ловити всякі живі створіння.

«Пане вчителю, дивіться, скільки я одразу захопив», крикнув Юрко, підносячи вчителеві свій рожевий сачок, який мама призначала для метеликів: тепер він одразу згубив свою красу, висів мокрий,

Угорі — водомірка, знизу — водяний скорпіон.

брудний, але повно в ньому було всякого життя. Набрали в банку води й почали до неї перепускати всі вилови Юрка.

На широкому листі, недалеко від берега, сиділа звичайна зелена жабка, але як тільки захотів Юрко накинути на неї свій сачок, вона плигнула в воду й заховалася в намулі. Другі хлопці мали краще щастя й зловили гарненьку зелену водяну жабку просто руками зпід берега. Діти розглядали її голу зелену шкіру з темними плямами на спині й двома впродовж проведеними жовтими смугами. Дивувало їх те, що в неї на передніх лапках

усього 4 пальці їй до того без плавної плівки межі пальцями, а на задніх, більш довгих, аж 5 пальців з пивною плівкою межі них. Вчитель звернув увагу учнів на те, як вона добре ними пливає, гребе, мов справжніми веслами, притягаючи короткі передні лапки до тіла. Задні довгі ноги дають їй змогу досить високо плигати.

«Гляньте їй до рота», казав учитель, розкриваючи тонкі губи широкого жаб'ячого рота, і показав пусті беззубі щелепи й величезний липкий язик, подвійний наприкінці. »Цей язик міцно тримається спереду рота, а задній кінець вільно викидається й хапає всяку здобич — мух, бджіл, ріжних комах, аби тільки вони були живі: нерухомої поживи жаба відвертається і не бере її. Очі в жаб дуже великі й добре бачать, а у воді закриваються прозорою плівкою. Оце поза оком кругла дірка, зтягнена тонесенькою шкіркою — то її вуха. Понад ротом дві ніздрі, які теж закриваються шкіркою, коли вона в воді.»

«А чого вона не здихає», спитала одна з дівчат: «Ось я вже як довго тримаю її на руці, аджеж вона може лише в воді жити?»

«Ні. Всі жаби належать до тих тварин, що звуть їх земноводні», казав учитель. «Вони живуть у воді, хоч однаково гарно почувають себе й на землі, але завше тримаються побіля води, бо не зносять дуже сухого повітря. Крім легенів, що їми вони дихають повітрям, кров у них очищається й під шкірою. Тому то шкіра й повинна бути у жаб завше вохкою, бо лише через вохку плівку просякає повітря необхідне для очищення крові. Весною всі земноводні йдуть у воду й кладуть там свої яєчки.»

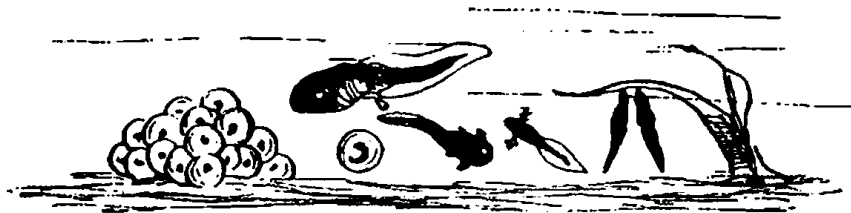
«Ось вони, ось», гукнув Юрко, паличкою дотикаючись до драглистої грудки, що він зловив. В прозорій слизі виразно визначалися темні кульки — саме яєчки.

«Так, так», казав учитель: «ця слизь захищає яечки й за кілька днів, коли весна тепла та соняшна, з ячок вилуплюються пуголовки».

«Он тут у цій калюжі дивіться, Григоріє Федоровичу, цеж ополоники або пуголовки плавають?», спитала Оля, присівши на почіпки над невеличкою калюжою коло ставка».

«Авжеж вони», одповів учитель: «Скрізь їх тепер є — і в струмочках і в усяких калюжах».

«Які гарненькі, а як тріпочуться й плавають», казала Катря, придивляючись до маленьких, майже прозорих створінь.

Грудка жаб'ячої ікри та ополоники або пуголовки різного віку й розвитку.

«Оці, дітки — жаби,» казав далі учитель, «уже зовсім не можуть жити без води, поки не перейдуть через кілька одмінних станів життя. Ось тут у калюжі можемо бачити їх різні віки. Ось маленький — бачите, тільки тіло маленьке, коло роту дві присоски, якими він присмоктується до водяних рослин. По боках голови зябри, якими він дихає. Далі виростає довгий хвіст, як в оцього ополоника: він їм дуже добре пливає, потім зовнішні зябри ховаються під товстими шкіряними фалдами й розвиваються внутрішні зябри на зразок риб'ячих. Разом із цим з'являються спочатку задні, а потім передні ноги. Тоді хвіст потроху зникає, внутрішні зябри замінюються легенями й замість ополоника вискакує на берег молоденька жабка . . .»

«І починає весело кумкати», перебила Оля, викидаючи свою жабку в ставочок. «Іди, іди до своїх подруг».

«Водяні жабки завше живуть великими товариствами, і як спаде літня спека, вони починають усі кумкати цілим хором.»

«Як це вони роблять?» спитав хтось з учнів: «чи просто голосом, як птахи, чи як инакше?»

«А в кутках рота у них є торбинки, в які вони набірають повітря й викрикують свою одноманітну пісню.»

Тут як раз, мов хмара на сонце набігла, — понад головами дітей пролітав величезний чорногуз. Він летів низько, перелетів через ставок і спустився на протилежному березі. Діти зраділи йому, бо цією весною ще не всі його бачили. Вони стежили, як він ходив по болотяному берегу, отряхаючи свої білі з чорним крила, виступаючи довгими, жовтими ногами. Скоро з другого краю ставка до нього прилетіла його подруга і вони обоє стали нерухомо, звісивши довгі червоні дзьоби понад самою водою.

«Бачиш, як підстерігають бідних жабок», сказала Катря, і в ту ж мить один з чорногузів знявся й полетів, сильно розмахуючи широкими крилами. В його дзьобі стирчала зелена жабка.

«Оце самочка», закричав один з учнів: «вона понесла своїм діткам харч! Вони в нас що-року на високій липі роблять своє кубло. І цього року прилетіли, так довго воювали! Бо друга пара хотіла зайняти їх торішнє кубло, ну, а вони не давали, так бились у повітрі, аж пір'я на землю летіло! Та таки подужали, і вже я бачив — три яйця покладали. А це вже цими днями, мабуть, і пташенята виклюнулися.»

«Фе», сказав хтось з дівчат, «як йому не гидко жабу в рот брати?»

«Ви так не кажіть,» відповів учитель, «бо є немало людей, що з великою охотою їдять смажених жабок. Особливий смак мають задні їх ніжки. У Франції є таке й знаряддя, щоб їх ловити. Зараз очищають і — на сковородці в маслі смажать. Взагалі жабка має чимало ворогів, що їм вона смакує: не тільки чорногузи — їсть їх і гадюка, хапають їх і великі хижі птахи — кібчики та шуліки, журавлі та чаплі.»

»Ну, я зараз такий голодний, що може й сам поїв би жабок», крикнув весело Юрко.

«Ну, як ти голодний, то, мабуть, і другі не одмовляться від сніданку. Ходімо до пані Марусі під вербу тай виймайте, хто що має!»

«А пані Маруся щось варять!» гукнули дівчата, глянувши в той бік і побачивши димок від багаття. На вогні стояв величезний чайник — пані Маруся добре знає, що дітям на проходках більш за все хочеться пити, а воду сиру не можна ж давати, ось вона й позичила в сторожа чайника, і тепер усі діти матимуть чим запити свої сніданки.

Усі діти розсілися на горбочку понад ставком і почали ділитися своїми запасами й смакували всякий харч, нагулявшись на свіжому повітрі. Гарно було навкруги: небо було таке ясне, блакитне, сонце обливало весь лук золотими проміннями, й гарно виглядали ріжноманітні квітки з зеленої, блискучої, ще короткої, травички. Поза горбом високий гай час від часу позіхав, коли на його дерева набігав легенький вітрець. Перед дітьми ген-ген, мов гадюка, простяглася залізна колія, чувся свисток потягів, а з лісу лунав пташиний спів і голосно кувала зозуля. Під вербою коло пані Марусі лежала ціла купа букетів, що зібрали дівчата по дорозі. Щоб дати всім учням трохи спочити після їх біганини, пані Маруся зібрала їх навкруги себе й почала розглядати з ними ріжноманітні квітки й гілки дерев.

«Давайте, дітки, розглянемо ці квітки, бо немає цікавіших, як весняні квітки. Ще так іноді холодно, сніг лежить, а вони вже витягають свою тонку стеблинку й розпукують квітку, назустріч першим весняним промінням сонця. Ось

Біла проліска,
має запас харчів у
цибульці.

гляньте на цю ніжну жовту квітку — гусячу цибулю, або білі проліски, — вони вже одцвітають, бо їх справжній час для розпукування — це березень; вони, справді, перші в нас квітки. І коли холодна ще земля не може їх годувати своїми соками, ці маленькі красуні мають свою власну харчову комору, з якої й отримують першу страву. Ось бачите — наприкінці рослини висять невеличкі цибульки. Розріжмо її надвоє, побачимо в середині денце, все одягнене, мов лушпайками, це б то листями. Ви ж, мабуть, уже знаєте, що листя в рослинах росте лише на стеблині, то з цього бачимо, що ця цибулька є частиною підземного стебла, через те вона таких блідих кольорів. З цієї цибульки рослина й висмоктує собі потрібний харч. Може ви пригадаєте ще деякі рослини, що мають цибульки й згадаєте, що всі вони красуються ранньою весною?»

«Тюльпани! нарциси! гіяцинти!» кричали навипередки діти, а хтось згадав і літню красуню лілею, що теж виростає з цибулі, як і звичайна огородна цибуля, й часник.

«Ну, а як же ці квітки?» — спитала Катря, складаючи букет з пишних жовтих квіток: «вони

ж ніяких цибуль не мають, я їх сама викопувала аж до кінця коріння.»

«Це дуже цікава квітка», казала пані Маруся: «з московська звуть її мати й мачуха, а по нашому царь-зілля. Своє російське назвисько рослина носить через те, що в неї верхній бік листа голий, гладенький, а спідній поріс волоссям. Ця квітка росте на відкритих луках, на які сонце просто ллє свої гарячі проміння.

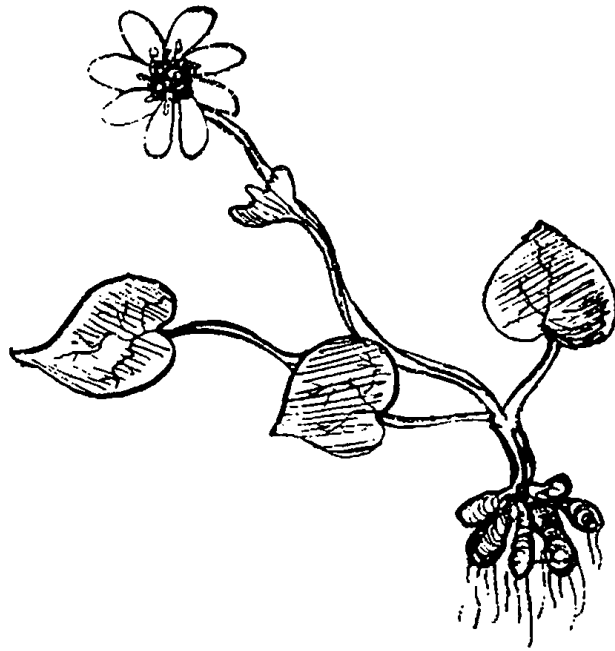
Щоб захистити листя від занадто сильного випарування, рослина одягає їх волоссям, і одягає саме нижню сторону листа, на якій лежать вусточка, якими рослина дише, щоб то вбірає в себе повітря й випарує лишок води, який коріні висмоктали з землі. Царь-зілля, тежодна з перших весняних квіток. Бачите, вона ще не має листя, а які пишні жовті квітки має її стеблина! Листя розвинуться пізніш, коли вже прив'януть квітки. Уся стеблина, як ви бачите, вкрита червонуватою лускою, й вона, як ви, Катре, може й сами

помітили, далеко тягнеться попід землею, а уже з тієї стеблини відділяються окремі довгі тонкі корінці — цей нижній кінець стеблини дуже товстий та грубий, а верхній свіжий піднімається понад землею — несе на собі квітки й листя. Можна впевнитися, що це не корінь, бо з коріння не виходять листя, а тут по всій стеблині, мов луска, сидять дрібненькі листки. Бура підземна частина стебла зветься корняком, він і дає царь-зіллю перший весняний харч. Такий самий харчовий корняк має й наша улюблена квітка — запашна фіялка — ми ще дуже мало їх знайшли, бо мало

Царь-зілля, має запас харчів у корняку.

ходили в лісі, а вона любить холодок. Ще зверніть увагу на цю квітку, що горить, мов жар, понад темно-зеленим круглим листом, це чистяк по нашому (чи гладишник або ластовине зілля). У нього весняну харчову комору знайдемо під стеблиною: там межи купкою корінців висять м'ясні клубочки — бульби: вони схожі на маленькі картоплини, що сидять ще також по кутках листя там, де вони

Гусяча цибулька, має запас харчів у бульбах.

відходять від стеблини; колись вони відірвуться від стеблини, впадуть на землю й з них повиростають нові рослини чистяка.»

«Оттак звязуйте тепер ваші букети», закінчила пані Маруся. «Оглянувши ці квітки, ми бачимо, що для того, щоб раніш за другі рослини розпочати своє життя й розквітчатися, ці рослини мають запас харчу, який вони закладають ще з осені: хто в корнякові (фіялка, царське зілля), або в цибульках (проліски, гусяча цибулька та інші), або в бульбах

(ластовине зілля, божя ручка чи примуля). З першим весняним теплом вони вигонять зпід землі в ясне повітря свою стеблину й поспішають, як найскоріш росквітчатися, щоб наготовити насіння й забезпечити існування надалі. Вони поспішають, бо бояться, щоб який несподіваний мороз не попсував їх квітку. І вже коли квітка дасть насіння, тоді рослина випускає листя, з його допомогою набирає харчу й закладає його на майбутній весняний час. В осені зовнішня надземна частина рослини зів'яне, підземні ж частини, що ми роздивлялися, залишаються живими й з весни харчують усю рослину.»

«Ну, тепер спочили — давайте додому збиратися,» закінчила п. Маруся й устала зпід верби. З гілок посипалася жовта ніжна пирга й діти разом скрикнули: «Пані Маруся, у вас ніс увесь жовтий!»

«Пані Маруся, щож ви все за квітки нам оповідали, а за дерева нічого не сказали?» звернувся до вчительки високий хлопець: «бачите верба вам сама за себе нагадала! Послухаємо вас ще трохи: додому ще рано збиратися.»

«Ну, хто хоче слухати за дере́ва, хай сидить, а я піду в лісі ще чого-небудь пошукаю», сказав Юрко, й одна частина обступила вчительку, а невеличкий гурток з Юрком побіг до лісу.

«Недалеко відходьте», гукнув їм у слід учитель.

«Бачите, діти», почала п. Маруся: «я не забула за дерева, в мене є гілки з різних дерев. Звісно, і вони весною не дрімають, а змагаються як найскоріш викинути свій хоч і не пишний, а все ж цікавий цвіт. Ось у мене ольшина, верба, ліщина. Бачите, на вербі вже давно з кожного баранчика бруньки, що ви бачили на Вербному тижні, пови́тягувалися довгі сережки. Зірвіть одну з них та вдарьте нею по руці — бачите, вся рука вкрилася жовтою пиргою або пилком. Як придивитесь до самих сережок, побачите, що на двох вербах вони

неоднакові: ось на цій вербі вони жовті й при основі мають маленький шпильочок — це медовик, з якого виступає солодкий сок. Отож то й бджоли і джмелі так завзято вкрили всю вербу й розкошують, набираючи того солодкого соку. Квітка тут має багато пиляків, з яких і сиплеться той жовтий пилок. Це чоловічі квітки. На других вербах сережки не мають пиляків, вони більш зеленуватого коліру,

Жіноча або стовпикова
сережка верби.

Чоловіча або пилякова сережка
верби. Видно бджолу, як збирає
пиргу.

й у них є лише стовпики. Такі квітки звуться жіночі. До них переноситься вітром, чи комахами пилок з пилякових вербових сережок. Коли різні квітки, і стовпикові і пилякові, ростуть на тому самому дереві, то такі рослини звуть однокатні, а коли так, як у верби, — на різних деревах, то рослина зветься двохкатньою. Але як саме переходить пилок на стовпик, де він заплоджує насіння? Весною, поки нема на деревах листя, вітер може легко

переносити пилок, і тому ми бачимо, що дерева, які мають сережки, цвітуть весною. Крім того, до послуг верби стають бджоли та джмелі й провадять справу переносу пилку з одного дерева на друге, з одної чоловічої квітки на другу жіночу. Викачавшись в пилку пилякових сережок, вони перелітають на стовпикові й, лазючи по квітці, обтрушують з себе пиргу на стовпик. Так само й другі дерева, що квітчаються сережками, як верба, мають окремо пилякові квітки й стовпикові, але в деяких обидві квітки на тому ж дереві. Так вільха чорна, ліщина, береза — це однохатні дерева, а верба двоухатня. Ріжні квітки пилякові й стовпикові можна побачити й на сосні. Як струсите в травні гілку сосни, то вас цілком засипле пахучий жовтий порошок. Ось гляньте: в маленьких молодих гілках, в їх початку, сидять маленькі світложовті шишечки, штук 20—30, усі об'єднані в одну. Вони всі складаються з луски й при кожній лущині пара пороховників. З них силється сухий, дрібний, жовтий порошок. Стовпикові квітки сидять на кінцях молодих гілок, мов темно-червоні шишечки; в кожній є по два зернятка. Коли їх обсипле пилом, принесеним вітром, вони перетворюються в соснове насіння, — їх через це й зовуть сім'япочки. Вони що-далі розростаються, спочатку мають зелений колір, дуже смолисті, потім деревяніють, стають бурими, звичайними. Але це не так скоро робиться; соснова шишка зріє за півтора роки. В зрілій шишці товсті дерев'яні лущини щільно краями стулені, але як їх одірвати, то можна побачити на кожній лущині з унутрішньої сторони два крилаті насіння. Закопайте їх у землю, й з них виросте маленька сосонка.»

«А для чого в соснових горішків крильця?» запитав один з учнів. »Такі крильця ми знаходимо не лиш у сосни, а й у других рослин, як, наприклад, у клена. Вони служать для того, щоб насіння

поволіше падало на землю, кружляючи в повітрі. Так його легче може підхопити вітер і далеко занести. А кожній рослині дуже важно, як найширше розповсюдитися, бо якби все насіння падало на один клаптик землі під деревом, то для молодих паростів скоро не вистарчило б місця!»

За весь час свого оповідання п. Маруся роздавала учням різні гілочки різних дерев, за які велася розмова, осипала дітей порошком квіток, давала їм шишки. Діти були дуже зацікавлені.

«Гляньте, пані Маруся», озвалася Оля, «на моїй гілочці теж якісь шишечки, а з них, гляньте, якісь довгі, червоні квітки висять?»

«А це ж у тебе чорна вільха», поясняла далі п. Маруся: «в неї теж окремо стовпикові квітки й пилякові, і ці шишки то й є стовпикові, які приймають до свого носика пилок з чоловічих сережок. А ці шишки потім теж стають здерев'янілими і в осені падають на землю й розсипають своє насіння.»

«А в мене вже на березовій гілочці розпустилися листочки», казала Катря: «які вони гарні, ясно зелені, блискучі!»

«А ти понюхай, як вони добре пахнуть», сказав хтось. «Придивись, як вони вкриті пахучою смолою,» всміхаючись додала п. Маруся. «Ця смола захищає листячко від надмірного випаровування води на сонці. Літом смоли на них немає, бо листя вже зміцнилося й боїться випаровувати воду.»

«Це так, як волосся на мати-й-мачусі», згадала одна з дівчат.

«Ну, ми так і до ночі можемо тут засидітися, а хлопці в лісі нас чекають», сказала п. Маруся, встаючи з свого гарного горбочка під вербою.

«Може, вони щось цікаве познаходили», сказала Оля, й усі рушили.

Та на останку діти знов побігли до ставка, щоб ще наловити якої здобичі. Але через кілька хви-

лин звідти почувся голосний крик і плач одної з малих дівчат. П. Маруся кинулася туди, щоб дізнатися, що сталося: діти стовпилися коло Марьянки, яка терла пучками очі й гірко засоромлено плакала.

«Ой, ой! дуже болить . . . дуже . . .» вимовляла вона, наче виправдуючи свій плач і силкуючись всміхнутися, коли до неї підійшла п. Маруся. На землі лежала догори животом жабка з яскравими жовтогарячими плямами на череві.

«О, моя дитино», весело промовила п. Маруся: «ти не маєш чого мені пояснити — я вже все знаю. Ти зловила жерлянку*), а вона перелякалась та з своєї спини, або з верхньої частини ніг випустила піну, а ти не помітила її на своїх пучках тай узялася за очі — правда? А ця піна дуже пекуча — і тобі дуже болить. Нічого, ходім до чистої водички, то я тобі очиці промию.»

«Пані Марусю», озвалася одна з подруг Марьянки, «а вона не осліпне?»

»Ні, жерлянка не така отрутна, ви візьміть її до нашого акваріума. А поки я промиватиму очі Марьяні, станьмо тихо-тихо коло ставка й придивімося, як там іде життя, коли ми нікого не лякаємо.»

Діти стали над водою. Тихо хитався сухий очерет невеличкою купою високих стеблин. На одній з них тихо співала маленька пташка-очеретянка. У воді нерухомо сиділи жерлянки й зелені жабки, висовуючи иноді з води свої ніздрі, щоб набрати повітря. На воді бігали водомірки, плавали личинки жука-водолюба, які хапали з усіх боків живу здобич. Поміж чорним торішнім листям лазили, як ящірки, ириці або тритони . . . Дітям пощастило побачити, як самчиха приліплювала яєчко під листочком водяної рослини. Самці з яскравими жовтогарячими плямами на черевці й блакитними

*) Або кумкавку.

смугами по боках хвостів плавали, ганяючись за червоненькими хробачками, настовбурчуючи на спинах шкіряні гребні.

«Ну, що, Марьяночко, легше твоїм очицям?» спитала вчителька цілком заспокоєну дівчинку. «Треба нам хлопців здоганяти, вони ж нас у лісі чекають».

А тут саме надбіг Юрко:

«Що з вами сталось», спитав він дівчат, «кажуть, жаба вкусила Марьянку? А в мене гляньте, яка здобич!» похвалився він.

Дівчата засміялись, розказали йому подію з Марьянкою. На плечі в Юрка побачили вони малесеньку зелену жабку, так звану квакушку, або деревесницю.

«Я її з дерева зняв», оповідав Юрко: «ледве одшукав, так прищулилася до перших зелених листочків на березі, ледве розглянув . . . Дивись, яка гарненька, які має присмочки-подушечки на пальцях, а стрибає так чудово за мухою: намітить її собі й скокне — одразу язиком ухопить!»

Маленька зелена жабка, наче схотіла вивірити дітям слова Юрка та просто з його плеча перестрибнула на руку Олі, але та не злякалася, а взяла її в руки й пересадила в пляшку, що була в неї прив'язана до пояса.

«Це ж моя квакша», почав сперечатися Юрко.

«Хай буде твоя, але ж у пляшці безпечніш донесемо її додому», розсудливо відказала Оля і звернулася до пані Марусі: «Знаєте, пані Марусю, у нас завжди живуть такі квакушки в шкляннім слоїку: вони своїми лапками лазять просто по шибках і ловлять мух».

«А мені дядя розказував, що в Америці такі квакушки постійно живуть у кімнатах. Одного разу вночі по стіні вона вибралася на стелю, а там якось не втрималася та як упаде дяді просто на лоб! — він дуже тоді злякався».

«Вони дуже добре вичищають кімнати від усяких комах, мух, пауків тощо», підтвердила вчителька.

Діти пішли здоганяти хлопців у лісі, Юра вів їх і розказував про свої зустрічі в лісі. Обидва гуртки зустрілися дуже скоро. Хлопці стояли на дорозі й щось розглядали. На землі лежала маленька дохла пташка. Від неї йшов тяжкий дух, але хлопці не відходили, а до чогось придивлялись: коло трупу нишпорили невеличкі жуки з жовтогогарячими поперечними пасмами на верхніх крилах. Працюючи головою й лапками, вони обкопували мертву пташку, відкидаючи землю назад від себе.

Жуки гробокопи, або могильщики закопують мертву пташку.

Це були так звані гробокопи. Маючи дуже тонкий нюх, вони здалека чують запах стерва й злітаються до нього. Обкопують вони мертве створіння, аж поки воно не сховається в землі. Тоді самка кладе в тіло яйця, щоб личинки, виплотившись, мали добру достаточну їжу. Після цього мертве звірятко все так закидається землею, що й горбочка непомітно. Дивно навіть, як ці гробокопи скоро справляються з такою працею: яких небудь 5—6 жуків за короткий час закопають цілу мишу. Дуже цікаво, як вони в своєму завданні перемагають різгі перешкоди.

«Мій батько», розказав один з учнів, «знайшов у лісі дохле зайчєня. Коло нього вже захожувалися гробокопи. Батько хотів перевіритися в їх розумі.

Він забив у землю кілок і до кілка досить високо прив'язав зайченя. Гробокони зараз його побачили — але воно було не на землі, як їм того було треба. Вони літали навкруги й лазили, аж поки один з них не здогадався, що на перешкоді їм стоїть цей кілок, і зараз почав під нього підкопуватися; другі йому допомагали: кілок скоро впав, разом з ним упало на землю й зайченя, а гробокони зараз прийнялися його закопувати».

«Так це наші дворники», сказав хтось із старших хлопців: «вони нам і в саду і в лісі чистоту наводять!»

Сонце вже хилилося долі, дерева в лісі стояли тихо, мов зачаровані в червоних проміннях вечірної зорі. В кущах на взліссі заспівав соловейко. Діти вже потомилися.

«Ну, панове», сказав учитель: «бачите — сонце низенько, нам додому не близенько! Давайіте заспіваємо, щоб легше йшлося!»

Всі заспівали «в ногу» гарної української пісні, бадьоро вийшли з лісу й попрямували дорогою до міста.

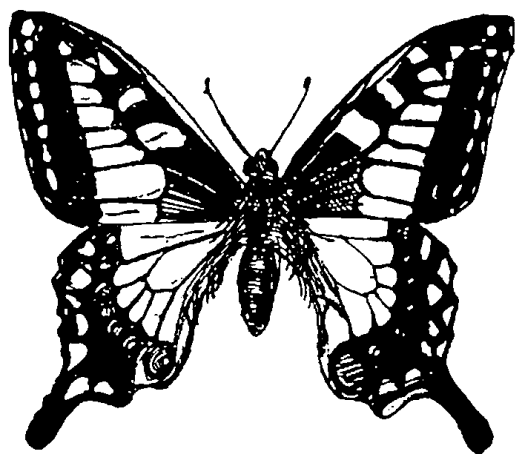
ЛІТОМ.

Був чудовий літній день (в початку червня). Юрко з своїми батьками давно виїхав з міста й почував себе цілком щасливим в їх невеличкій хаті на селі. Навкруги хати розлягався чималий сад, а далі поле, степ, байраки. Красиві краєвиди цієї місцевости не так захоплювали Юрка, як те жваве життя, яке його скрізь оточувало і в саду і в полі. Він ганявся за метеликами, за польовими кониками і радий був би, здається, зловити всі живі істоти, що навкруги його гуділи, літали, співали. До того ще, на радість йому, приїхала до них на деякий час його шкільна подруга Оля. Вдвох вони не знали втоми, ганяючи по всіх тих просторах, куди дозволялося їм вільно самим виходити. Хоча дуже часто Оля й Юра трималися різних поглядів на природу, але це не перешкаджало їм разом захоплюватися її різноманітними з'явищами й істотами. Тепер вони обое були в саду й стежили за чудовими різно-кольоровими метеликами, які літали над пишними квітками, що Оля сама полола.

«Які ж вони гарні», казала вона Юркові, що намірявся ловити їх своєю рожевою сіткою. «Дивись, он жовтий з блакитними плямами й такими гострими кінцями крил. Це Махаон, а он другий, з павиними очками на сивих перах, це — павлинка, а ось і жалібниця — бачиш: білі крила оторочені

чорним? бачиш, сідає на квітку й запускає туди тонесенький хоботок?»

«Це ж її рот!» одмовив їй з якоюсь досадою Юрко: «Ти б краще мовчала, а то злякаєш мені всіх метеликів», і він одразу накрив щонайкращого метелика своєю сіткою-торбою. Попався бідний метелик, а в Юрка аж очі горять: усіма пучками стискає сітку, щоб не вилетів полонений. Скоріш Олесю, дай мені булавку», шепоче він, немов боїться, що метелик його почує.

Махаон.

«Не дам булавки!» голосно крикнула Оля. «Нащо мучити нещасного метелика? Мама казала не треба їх ловити. Дивись, як б'ється, аж увесь порошок з крилець злітає. Не зможе надалі добре літати. От би тебе так затлумачити в таку торбу!»

«Дурна! тож метелик, а то ж я», образився Юрко. «Годі, годі, Юрочку», почувся з веранди голос мами: «скоріше випусти метелика на волю, а то ж він справді не зможе більш літати. А ми побачимо щось краще».

Мама підійшла до діток. Юра незадоволено відкрив свій сачок і метелик хоч трохи по'мятий вилетів і пересів недалеко на тин.

«Дивись, знову на квітці такий саме метелик», сказала Оля.

«Ні, це вже не такий», сварився Юрко: «в мого були по кутках крилець гарні червоні плями, а в цього їх немає».

«Це та сама порода», пояснила мама: «так звана Аврора. Тільки тепер на квітці сидить самочка, а ти зловив самця, що завжди чепурніше розфарбований. От як не будеш лякати метелика, то можеш його добре розглянути.»

Діти зацікавилися на своїх місцях, а мама тихо казала:

«Бачите, як він п'є своїм язиком, що зветься ссавчиком, сок з квітки й як тріпочуться його ніжні крила, вкриті кольоровим порошком? Ніжки його надто тонкі, щоб ними ходити, він ними лише перелазить з одної стеблини на другу. На круглій голові два ока, довгі вусики — ними він завше все лапає.»

Оля аж руки склала, наче на молитву, так здивилася на гарного метелика. Юрко ще був лютий на свою невдачу, він навмисне махнув сачком, метелик злякався й полетів просто вгору.

«Ходімо, Олю», сказала мама: «я покажу тобі, де ти завжди зможеш спостерегати різних метеликів і їх гусельниць.»

«Ой, тіточко, я ненавижу гусельниць!» крикнула дівчина: «такі бридкі, волохаті».

«Але ж з них виходять красуні-метелики», заспокоювала пані.

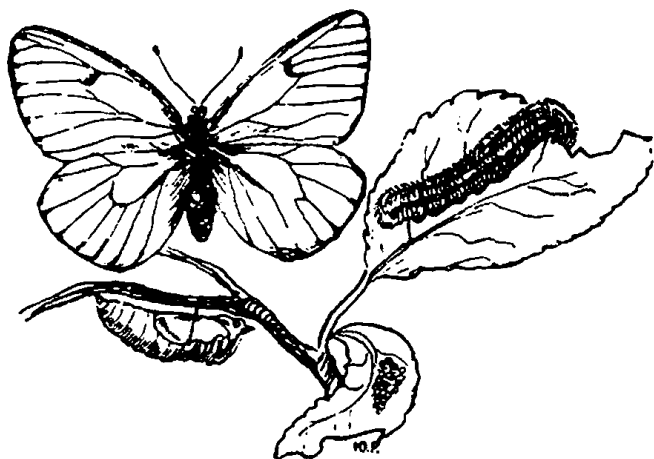
З листа вишні саме злетіла т. зв. бояришниця — біленький простенький метелик.

«Подивись, що вона залишила на листі», сказала пані, зриваючи листок.

Діти побачили на йому купку дрібнесеньких, мов бісер, чи пацьорки, яєчок.

«Скоро з кожного яечка», казала мама, «виходять гусельниці. На зіму вони роблять собі торбинку з листя, яку скріплюють своєю слиною. В такій торбині їх зімує кілька штук. З весною вони прокидаються від зімового сну й починають страшенно багато їсти. Ось гляньте на цю яблуньку: вона вже не дасть нам цей рік яблук.»

Мати нахилила гілку майже зовсім оголеної яблуні. Діти аж одскочили: уся гілка з погоченим листом була вкрита чорнуватими гусельницями.

Знизу дрібні яечка, з яких виходить гусінь (праворуч). Ліворуч куколка або засклеп. Угорі метелик.

«І як то так виходить, що з таких гидких створінь, «задумливо казала Оля,» виходять такі гарні метелики!»

«Бувають гусельниці дуже гарні», казала мама; «я раджу тобі зробити садок, в якому ріжноманітні гусельниці на твоїх очах будуть жити й перетворюватися спочатку в ляльок, а потім у пишних метеликів.»

«Садок ще заводити для такої погані!» з призириством одмовив Юрко: «та я на їх і дивитись не хочу.»

«А я зроблю», сказала Оля: «мені цікаво придивитися до їх життя. Тільки ви, тьотю, навчіть мене.»

«Це дуже просто», весело казала мама: «треба тільки дуже чепурно тримати твій садок: гусельниця звикла до доброго повітря й як буде в твоєму садку брудно, гусельниці будуть слабувати. Ось я тобі покажу таке місце, де ти завжди познаходиш і гусельниці й ляльок.»

Пані повела дітей до паркану, що відділяв садок від вулиці. Він був увесь осяяний сонцем. По ньому лазили ріжноманітні гусельниці — і голі, й волохаті, й тонкі, й товсті, і кольорові. Тут же примостилися й ляльки, налітали й метелики. Під парканом красувалося чимало диких гарних квіток: і ніжна блакитна вероніка, і яскравий цикорій, кульбабка (одуванчик), і пишний, з ніжно білими пелюстками, ромен.

«Ось бачиш, скільки їх тут є. Вибірай, яких хочеш», сказала мама Юрі. «В мене на твоє щастя й коробочка є.»

«Он дивись, мамо, яка чудна, як вигинається!» гукнув Юрко, паличкою показуючи на сіру гусельницю, що лазила по паркану, круто вигинаючи спину.

«Це так званий землемір», одповіла пані: «вона инакше не може ходити, бо в неї так ноги розставлені: три пари коло голови, потім немає жадних ніг аж до кінця тіла, а там на 10 чи 12-му членикові ще дві пари так званих черевних ніг. А тіло в неї довге, тонке, то вона закине його наперед, упреться передніми ніжками в землю чи в дошку й підтягує все тіло, а далі знов перекине передні ноги.»

«Як же мені дізнатися, чим їх годувати?» заклопотано питала Оля.

«Набери листу тих дерев, що коло паркану, та ще й травички, що тут росте, бо ця гусельниця дуже любить кропиву.»

Оля брала паличкою гусельниць і скидала їх у коробочку; одна з них упала на землю й Юрко на-смілився підняти її рукою, але гусельниця зараз випустила йому на руку краплину якогось густого жовтуватого плину.

«Мамо, дивись — яка гидота!» крикнув переляканий хлопець і скинув гусельницю.

«Бач, як оддячила тобі гусельниця за те, що ти так погано до них ставишся», засміялась Оля, а пані пояснила, що це гусельниця себе рятувала: кожна з них випускає з себе такий плин, коли почуває себе в небезпеці. Коли набрано було різноманітних гусельниць та всякого листу й трави повний Олін фартух, усі повернули до веранди влаштовувати садок для гусельниць.

«Нащо я так багато листя нарвала», журилася Оля: «хіба вони зможуть стільки ззісти?»

«Ззідять вони ще більш, моя дитино, бо гусельниця потребує багато їжі», казала Юрина мама: «як вона виходить з яєчка, то ніхто за неї не дбає, не так як, наприклад, курка за курчата, або корова за теля. Гусельниця мусить сама себе годувати. Її мати подбала лише за те, щоб покласти яєчка там, де гусельниця може знайти найбільш відповідного на її смак харчу. Гусельниця їсть цілий день не тільки для того, щоб самій не голодувати, а також для того, щоб забезпечити собі запас для майбутнього перетворення в ляльку. Лялька кілька тижнів, а в інших метеликів той цілу зиму нічого не їсть, висить непорушно, то треба, щоб у неї для цього вистачило сил. Гусельниця виходить з яєчка маленька; як почне їсти, стає товстою, довгою. Мусить вона тричі шкурку свою зміняти, а тоді перевернутися на ляльку. Різні гусельниці різно

й годуються: одні їдять листя, другі коріння; гусельниця молі їсть нашу одежу, хутро; інші жеруть муку, кору на деревах...»

«А ми на екскурсії бачили, як жуки клали яйця в дохлу пташку», згадав Юрко: «щоб діти тим падлом годувалися».

«А я бачила в яблуках у середині маленького червачка, то це теж гусельниця?» спитала Оля.

«І в яблуках і в горіхах — скрізь метелики й жуки кладуть свої яйця, і їх діти одразу мають смашну їжу. Ну, Олю, біжи до свого тата: попрохай у нього найбільшу скриньку від цигарок — там і буде хатка для гусені.»

Скоро на веранді закипіла робота. Юрко давно забув свій неприхильний настрій до гусельниць, і тепер разом із Олею клопотався над оселею для їх. Він приніс чистенького пісочку, висипали ним дно скриньки і понакладали свіжого моху, в мох вставлено невеличку мисочку з водою, розкидано трави, листя й випущено всіх гусельниць. Тоді верх щільно затягнули прозорою матерією, через яку до гусельниць проходило свіже повітря.

«Що-дня маєш викидати зів'ялу траву й листя, вичищати від усякої нечисті, а то загинуть твої вихованки», сміючись, наказувала Олі Юркова мати.

Оля по куточках скрині примостила декілька ляльок, що теж познаходила на паркані. Вона з цікавістю стежила, як гусельниці лазили в своїй новій оселі, й деякі вже познаходили листочки до смаку.

«Тепер запиши, в який день ти їх усіх посадила», сказала пані, і будемо стежити, коли яка з них загорнеться в павутинку й стане лялькою.»

«А я буду щодня листя їм приносити», озвався Юрко.

«Добре, а тепер, діти, поснідаємо. Хто з вас піде потім зо мною до діда на пасіку? Треба меду принести.»

«І я, і я!» закричали Оля й Юрко разом і швидко побігли снідати.

До старого діда-пасішника Оля ще ні разу не ходила, а від Юри чула, що він дуже добрий і гостинний. Дорога на дідів хутір ішла спочатку невеликим лісом. Приємно було сховатися від пекучого сонця в холодок. В лісі було тихо, тільки десь угорі співала іволга та дятел невпинно стукав довгим носом по стовбуру дерева, виганяв зпід кори всяких жучків собі на сніданок. Діти розбіглися в різні сторони від дороги, збирали ягоди спілої, солодкої суниці. По деяких місцях від неї аж червоно було на лісовій землі, так багато виступало червоних ягід зпід гарно повирізованого листа. Оля на деякий час зовсім зникла в кущах і потім вибігла з невеличким букетом сизих чепурних ягід, схожих на малину. Вона піднесла їх пані Галі.

«О, вже й ожина поспіла», сказала вона. «Спробуйте, тьотю: така смашна», припрохувала Оля. Така схожа на малину, а колюча, бодай їй. Я як залізла в кущі — всі руки собі подряпала. А де це Юрко? щось його не видно.»

«Олю, Олюню», почувся саме в цей мент голос хлопця.

«Де це він гукає? Щось наче йому сталося», трохи схвильовано сказала його мама.

«Олю, мамо, ідіть скоріш!» усе гукав Юрко.

І мама й Оля побігли на його голос, але довго ще перекликалися, поки побачили хлопця. Він стояв під деревом і щось дуже на-швидко скидав із своїх босих ноженят.

«Що тобі тут скоїлося?» вже весело спитала мама, бачучи його в досить благополучному стані.

«Ой, мамуню, я ввесь покусаний! Дивись, як вони мене обсіли...» хникав Юрко, зганяючи з ніг величезних червоних мурашок, що лізли йому вздовж штанів, лазили по ступні.

«Так чого ж ти тут стоїш? біжи звідси!» крикнула Оля й сама боязко подалась назад.

«Я хочу вам показати, яка велика комахинна купа», поясняв Юрко; «а як почав їх паличкою перебірати, вони всі на мене й полізли. Але ж воно цікаво — он бачиш, Олю, їх ляльки білі? Як вони поспішають занести їх далі, в нижчі поверхи.»

Оля дивилася на величезний, справді, горб, що склали такі маленькі створіння під старою ялиною. Чого тільки вони туди не натакали: і землі, й хвой, і всяких паличок та сухого листу й гною. З кожної дірочки вилазили так звані робітники: схоплювали якусь невеличку жовтобілу подушечку й несли її в середину свого житла.

«Що вони роблять?» спитала Оля.

«А, бачиш, нам колись розказував учитель», казав Юрко: «між мурашками є самці й самки, що дуже мало працюють, а лише дбають, щоб якомога більше накласти яєць. А другі робочі мурашки клопочуться й по господарству й за діток. Вони виносять ляльок нагору, на сонечко, а як тільки дощ насуває, чи загрожує яка небезпека, вони забирають їх і ховають у своїх глибоких хатках. Це страшенно кусючі комашки. Бачиш, які великі? Це червоні, лісові. Я одного зміряв, так аж 11 міліметрів. Я чув, що вони на війну ходять: у других мурашок забирають комахин, до себе переносять, і ті менші чорні мурашки їм служать, мов невідільники.»

«Та що ти розказуєш, хіба я цьому повірю?» зареготала Оля.

«Правда, правда», сказала мама, до чогось придивляючись на землі. «І знаєте, що ми зараз можемо побачити ще щось дуже цікаве з цими мурашками. Дивіться, вони кудись сунуть цілими рядами. Давайте прослідкуємо, що це вони вигадали.»

По лісовій землі справді цілою биндою сунули великі руді мурашки. Діти з охотою пішли слідом, обережно захищаючи себе, щоб на їх босі ніжки знов не поналізало ущіпливих комах.

«Тай болюче кусаються», казав Юрко, оглядаючи свої червоні ноги: «а штани аж пахнуть тим плином, що вони від злости випускають».

«Мурашиний квас», пояснила мама.

Скоро комашинні частини, що йшли в справжньому, наче військовому порядку, вивели дітей на взлісся; там був широкий рів, увесь зарослий дерезою. Від ніжних жовтоблакитних квіток розносився чудовий запах.

Згори вниз: самчик, що кладе яйця; самець; робоча мурашка доїть тлю або трав'яну вошку; куколка й личинка.

«Тепер я розумію, куди прямують наші мандрівці», весело сказала пані Галя. «Бачите, дітки: комашня дуже любить усе солодке, а на дереві живе маленька трав'яна воша, або тля, з черевця її виточується солодка юшка. Комашки лоскотують вошей по черевцю й солодка юшка виступає на задньому кінці тіла. Виходить, наче б то вони доють тлю, як корівку. Деякі мурашки

не вважають за зручне собі — ходити до своїх корів, а визнають за краще тримати їх у себе. Для цього вони виробляють у своїх комашиних купах загони для тлі, вошей, обгороджують їх трав'яною й запасують для тлі тих рослин, на яких вони звичайно живуть. Гляньте, гляньте, як вони лізуть на дерезу!»

Усі верхні гілки дерези були вкриті тлею: чорні, маленькі — вони сиділи тісно на гілочках і не пручалися, коли мурашки лоскотали їх і ссали їх

солодкий сік. Діти трохи не падали в канаву, щоб краще розглянути це цікаве з'явище.

«Мамо, а мурашки не мають крильців?» спитав Юрко, розглядаючи одну мурашку, що ще залишилася на його одежі. Він тримав її пучками, роздивлявся на тонке членисте тіло з досить великою головою з міцними, гострими щелепами й вусиками.

«Мурашки мають крила тільки в той період, коли вони паруються», одповіла мама. «З ляльок виходять крилаті самочки та самці й зараз вилітають із свого кубла та декільки днів тримаються на вільному повітрі. Буває, що їх випложується така сила, що люде лякаються: гадають, що то дим від якоїсь пожежі. Потім самки сідають на землю, робітничі-мурашки, які ніколи не мають крил, зараз несуть їх додому, щоб вони клали яйця, і крила їм одпадають. Самці скоро вмірають; вони не вертають додому: їх поїдають птахи та інші їхні вороги.»

Тут трапився маленький випадок: Оля побачила на краю рова величезного довгого вужа й так злякалася, що трохи не впала в рів. Пані Галя затримала її рукою.

Час був іти далі. Вони пройшли краєм рова до містка, перейшли його й опинилися в полі. З одного краю дороги розлягалось жовте золоте жито й тихо розмовляло з вітром своїми вже повними колосками. З другого боку біліла гречка, й усе повітря було напоєно її чудовим ароматом. Серед буйного жита де-не-де червоніли гарні пишні червоні маки, в гущавині виглядали блакитні волошки. Високо в повітрі пролетів шуліка, пильно вдивляючися в жито, бажаючи злапати в ньому або куріпочку, або перепілочку. Голосно дзвеніли десь високо пісні жайворонків. Забачивши свого ворога — шуліку, вони одразу падали долі й заховувались по своїх гніздах у житах. На тім боці поля, на невеличкому

взгіррі біліла хата діда-пасішника. Чутно було бджіл, як вони гуділи над гречкою, яку вони люблять над усі другі рослини. Гарно було навкруги; Олі хотілося нарвати маків, волошок, кукіля з жита, але тітка Галя підгонила дітей скоріш уперед.

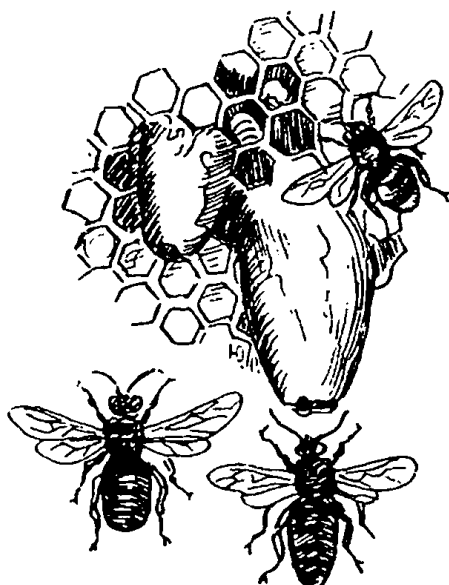
«Уже нерано», казала вона, «а в діда напевно нас затримають.»

Вже почули наших мандрівців величезні вартові пси за брамою й голосно гавкали. Діти боязко тулилися до тітки Галі:

«Не бійтеся, дітки: усі пси на ланцюгах», заспокоювала вона, одчиняючи фіртку в двір: «Їх лише вночі спускають з ланцюгів, щоб вартували коло пасіки.»

Назустріч нашим мандрівцям вибігла невисока дівчина й, заспокоюючи собак, провела тітку Галю й дітей просто до діда Панаса. Він сидів коло стола під рясною старою липою. Очевидячки, тільки що скінчив обідати. Він дуже ласкаво привітав гостей. Не запрошуючи до хати, він посадив усіх навкруги стола. Одразу принесено було молока, сиру, меду, житні пироги. Діти соромливо поглядали на тітку Галю, а дід клав їм у миски, наливав у шклянки, нікого не питаючи: запрошував так гостинно, що не можна було відмовлятися. Мед на білій тарільці здавався шматком золота, і діти дивувалися, якої правильної форми була кожна клітинка в білявих воскових щільниках. Дід жив самотно й дуже радів, коли до нього заходили сусіди. Пані Галю він особливо поважав, бо вона лікувала всякі його старечі хвороби. Дід був балакучий, радий був розказувати про всякі пригоди з свого щоденного життя. Він з великою приємністю пішов показати дітям свою кохану пасіку. Вона стояла на краю гречаного поля, й до неї йшла стежка згори між ліщинами.

«Діти, бачите? — скоро горіхи будуть», сказав дід, нахилиючи гілку з маленькими гніздами горіхів. Тепер не рвіть, бо в них ще нічого немає, а тиждень через три пожалуйте, — рвіть собі, скільки хочете. Ну, ось і мої доньки гудуть. Бачите, яка моя пасіка: небагато вуликів, а меду досить дають мої невтомні робітниці. Ви тільки коло мене держіться, дітки, бо мене вони знають і не кусають. Гляньте. як по піджаку повзе, нюхає мою одіж.»

Угорі: шматок шільника з робочою бджолою та великими ячейками, в яких виводиться цариця; знизу: ліворуч цариця; праворуч трутень.

І справді маленька, чорна, блискуча, мов шовкова, з золотим рудим волоссям бджола спокійно лазила по одіжі свого господаря. Крила в них досить довгі, на ніжках задніх є таке поширення, мов кошик, куди вони збирають порошок з квіток.

«Греба вам, дітки, розказати, в яке гарне царство-государство ви ввійшли», весело балакав дід. «Тут і цариця є, й слуги, які їй добре служать. Є й трутні, що нізаяку роботу не беруться, а так неробами ввесь вік живуть, лише знають з

царицею гратися. Гляньте, як робітниця працює», закінчив дід, нахиляючися над гречкою, де на білорожевій квітці сиділа золотиста бджілка: «усю пиргу бджола забирає волохатими частинами тіла, головою та груддю; з них вона лапками збирає порошок і перекладає його на задні ніжки. Там іноді набірають вони собі стільки того порошку, що в них наче штанці утворюються на задніх ніжках.»

Дід наказав якомусь хлопчикові принести йому ніж і миску, щоб урізати для пані Галі найкращого щільникового меду, а тим часом посадив коло себе на травичку своїх дорогих гостей і оповідав їм, як живуть бджоли по вуликах: майже в кожному вулику живе 10—3000 бджіл і в кожному одна цариця мати; вона нічого не робить, лише кладе яйця. На зріст вона більша за робітниць, але не має жадних знарядь для праці. Роскладає вона яйця по одному в кожную воскову клітку й може одразу понакладати їх до 1200. Її дуже шанують у вулику, піклуються нею й годують медом просто з рота в рот. Трутні теж нічого не роблять, вони навіть жала не мають. Уся робота на робітницях і вони метушаться цілий день: зранку летять на квітки, перелітають з одної на другу, збирають порошок, набірають солодкого соку. Наймолодші бджілки готують віск, старші вигодовують дітей. У робітниці черевце складається з кількох члеників, які трохи один на другий насунуті, і в цих фалдах утворюється віск: виступає, як піт, на шкірі й збирається не товстим шаром. Бджола збирає його щітками своїх ніг. З воску вони будують свої кліточки — шостистінні призмочки, такі дивно однакові. Одна з другою зв'язані, так і висять вони в вуликах. Між щільниками залишено не мов шляхи, куди відкриваються клітки різних щільників. По цих вулицях пролітають робітниці й заглядають то в один щільник, де є пусті клітки, щоб покласти туди мед, то в

другий, щоб погодувати малих, це б то ті личинки, що в них живуть. Щоб будувати щільник, робітниця зчищає з свого черевця віск, бере його в рот, трохи пожувє щелепами, потім витягне, скатає його, знову витягне й увесь час змочує той шматочок слиною, від того він стає зовсім м'який, і робітниця накладає шматок за шматком, дотикається, чи рівно накладено. Де що є зайвого, вона одкусює й вирівнює всі стінки клітки так, що вони стають рівнесенькі й ніде немає жадної одміни від загальної форми. Коли за цю роботу береться молода бджілка вперше, старші їй допомагають, вчать її. Тисячі робітниць иноді за день набудують цілий щільник в 2—3 дециметра завдовжки. Клітки в них мають різне призначення: в одних мед закладають на запас — наче запасні магазини, а інші — то ліжка, де живуть дітки. Робітниці багато праці виконують і виснажуються, виготовляючи багато воску. Через те вони його дуже бережуть і силкуються вибудувати найбільшу кількість кліток з найменшої маси воску.

«Ось зараз я вам ті щільники покажу», сказав дід, беручи ніж і наближаючись до наміченого їм вулика.

Але Оля дуже цікавилася, як саме мед виробляється.

«Що до меду», усміхався дід, «то ось бачиш — бджілка все влізає в квітку, запускає туди свій ссавчик, висмоктує солодкий сік і наповнює ним своє воло. Разом з цим вона хапає в рот і квітковий пилок, який пристає до волосся бджоли та до ямок її ніжок. Бджілка иншого разу з насолодою качається між пиляками, щоб набратися якомога більш пилку. Вона так хоче як найбільш донести його додому. Ось уже вся вона навантажена: і на тілі й на ніжках є в неї й порошок і солодкого соку досить, час додому вертати. Ось вона влетіла у вулик. Коли їй пощастить одразу зустрі-

нути царицю, вона їй з свого роту дає найсвіжішого меду. Після цього вона шукає порожню клітку. Вкладає в неї свою голову, витягує хоботок і випльовує в клітку мед, це б то той солодкий сік квітки, який перемішався з пилком і в шлункові переробився в справжній мед. Одразу бджола ніколи не виплює весь мед в одну порожню клітку: вона ще мусить нагодувати ним малих, частину й сама ззість: праця вимагає, щоб вона себе відживлявала, як найкраще. Вона добре знає, що не весь час стоїть гарна година й не цілий рік пишаються квіти на полі. Через те вона вироблює чимало запасу й, склавши його, закриває клітку кришкою з воску. Своїх вихованок вони одразу не годують медом, а якимсь прозорим плином без усякого смаку. Тільки старші личинки одержують мед.

«А личинки ростуть скоріш за тебе», жартував дід з Юрком: «6 днів проживе, нагодується її стає з неї лялька, що лежить у клітці, мов нежива, уся обмотана павутинням. За 12 днів вона роздирає його, вилітає вже справжньою бджолою. Зараз висушує свої вохкі крильця, обчищає тіло її летить на роботу слідом за своїми колишніми няньками. Але не так то просто обходиться з тими личинками, яких робітниці найкраще годували: з них виходить велика, пишна, молода цариця. Тут і настає біда. Стара цариця страшенно завидюча: вона не хоче мати суперниці в своєму царстві. Вона злісно накидається на молоду царицю, рада її знищити, але робітниці її боронять. Тоді стара цариця-мати збирає своїх прихильниць, старших робітниць, і з ними разом вилітає з рідного вулика. Вони страшенно хвилюються, гудуть і, держучись одна за другу, причеплюються до найближчого дерева, чи до стіни одним живим клубком. На цей час у мене, як у всякого пасішника наготовлено нового вулика; ми забираємо цей рій схвилюваних бджіл і

скидаємо його в улик. Там вони одразу приймаються за роботу: ліплять щільники, запасають меду, годують матку, починають старе життя в новому вулику. Слідом за першою царицею з ляльок виявляються й нові молоді цариці. Робітниці знов поділяються, і днів через 3, 7, 9 вилітають усе нові рої, кожний усе слабший. Не обходиться й без смертельних сварок, і за часи роїв завжди буває кілька жертв — убитих бджіл.»

«А щоб вони робили, як би їм не наготовили нового вулика?» спитав Юрко, пильно прислухаючись до оповідання діда Панаса.

«Ну щож? вони всім роєм улізли б у яке-небудь дупло, або в щілину між каміння, й там розпочали б свою роботу. Але такі рої майже завжди в осені або зимою загивають, або зовсім дичавіють. Але для нас, пасішників, кожний рій — прибуток, і ми вже пильно стежимо, коли в старому вулику починається розруха. Усі бджоли тоді голосно гудуть, а цариця то мов у трубу трубить: такі згуки подає. Іноді рій збирається в 10—15 тисяч бджіл. Коли все впорядковано, так уже в кінці літа виникають в середині вулика нові події. Коли молода цариця-мати поклала вже яйця і трутні стають майже непотрібні, тоді робітниці не хочуть більше їх годувати. Літо кінчається, квітки зникають, щодня важче набирати багато пирги та соку з квіток. Тяжко всіх нагодувати. Тоді робітниці накидаються на трутнів, цих лежебоків, що нічого не роблять. Вони заганняють їх у далекі кутки вулика і там убивають їх своїми жалами, або витягають їх геть з вулика, не дають їм жадного харчу. Взагалі усякими засобами їх знищують.»

«А як же вони зимою живуть?» запитала Оля.

«Годуються своїми запасами» — відказав дід. «Ми вулики заносимо в такі більш-менш теплі хліви. А вони, щоб тепліш було, сидять щільно одна коло

другої на своїх сотах і тим гріються. А самі, як неприємні. Як холодна зіма, вони більш їдять, а як дуже теплий видається день, то деяка й вилетить, трохи політає на сонечку, та й додому. Так то, мої дітки, гарні мої бджілки — дай Бог, щоб і люде були такі роботящі, як вони! Ну, а що жалять болюче, то такими вже їх Бог зробив», докінчив дід, накладаючи повне горнятко медом.

Пані Галя расплатилася з дідом, подякувала йому гарненько й усі троє повернули додому. По дорозі діти, зацікавлені оповіданням діда, розпитували маму ще за де-що таке подібне до бджіл. Юрко згадав, як він у бесідці в саду найшов гніздо ос. Там теж дуже добре вироблені клітки, мов з паперу, і тато йому пояснив, що вони його теж виробляють з слиною. Оса пережовує шматочки рослини й склеює їх своєю слиною.

«Ух, оси колючі! Такі злі — я їх боюсь», казала Оля. «Вони иноді й гнізда не роблять, а просто в щілинах кам'яних стін живуть, а чи вони роблять мед, як бджоли — я не знаю».

«Ні, голубко», казала пані Галя: «оси не роблять меду. Самі вони дуже ласі до солодкого, але дітей своїх годують комахами. Цікава одна порода ос, що в ямку, куди наміряються покласти яйця, спочатку наготовляють декільки личинок. Цих личинок вони не вбивають, бо діти не їдять мертвих комах, — ні, оса їх стискає за голову, або коле своїм жалом так, що приголомшує свою здобич і та зостається напівжива, поки маленькі діти ос не вилупляться й не поїдять їх.»

«А я дуже люблю чмелів», казала далі Оля: «такі кругленькі, волохаті, наче ведмедики. Вони теж роблять мед, але мені тато казав, що їх мед для нас шкідливий. Та ти знаєш, Юрко, я колись натрапила на їх гніздо, от цікаво було! Так попід невеличким горбком я рвала ягоди, аж щось як

загуде коло мене! А це тут саме чмелиха наробила такі гарні, воскові наче, чашечки. Ми забрали кілька штук, а як розрізали аж там різна рослинна мякоть лежить, трохи густенького меду й яечко. Ой гарно ж так зроблено! У мене ще досі захована така чешечка.»

«У чмелів», сказала тітка Галя, «так, як і в бджіл, в одному гнізді є й самочки й робітниці, що теж дуже багато працюють, упорядковуючи своє гніздо.»

«А вчора, мамо, до мене в вікно влетів шершень», сказав Юрко. »От страшний! Такий, як оса, але значно більший.»

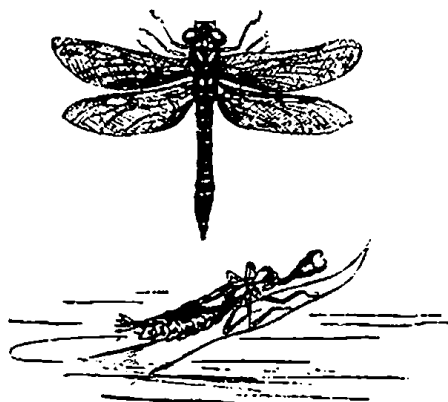
»Так, він має дуже отрутне жало», казала тітка Галя, »але гніздо його дуже цікаве: він будує з молоді кори дерева, змоченої слиною, дуже гарні шостистінні колонки, які з середини порожні й закриваються кришечкою. А все кубло виглядає, мов куля. Ви, дітки, самі помічаєте, як вони всі між собою подібні й на вигляд і своїми звичаями: бджола й оса, чміль, і шершень. То ви завважте, що в них майже однакові крильця: в науці їх так усіх і об'єднують в один гурт — плівчато-крилих комах. До них належать і мурашки. А я ще хочу вам нагадати одну теж плівчато-крилу комаху — так звану горіхотворку. В лісі здебільшого на дубових листях можна бачить маленькі червоні кулі, мов яблучка.»

«Ті, що тато зве чорнильними?» спитав Юрко.

»Ті самі, що невеличка горіхотворка проколює своїм яйцекладом листок і закладає туди яечка. Одразу ця ранка починає мов пухнути, робиться кругла, як куля, а в середині живе личинка. Вона їсть з середини тее яблучко, або, як його звуть — галл, і коли виросте в справжню горіхотворку прогризає цей галл і вилітає з нього на світ божий.»

«Мені аж дивно, мамо: як вони всі ці, як ти назвала, плівчато-крилі дивно виробляють своїм дітям такі гарні ріжноманітні будівлі.»

Так розмовляючи, діти й пані Галя надійшли до невеличкого струмка, геть зарослого очеретом та іншими рослинами. Над водою літали чудові бабки сині, зелені, й так і виблискували своїми прозорими крильцями. Усе товариство зупинилося й стало розглядати одну бабку, що сиділа на тоненькій гілочці. Велика голова з прозорими очима вільно сиділа на тонкій шийці. Міцні щелепи

Стрекоза або бабка. Знизу її личинка.

одразу зраджували хижака. Діти ледве стримувалися, щоб не зловити її, але п. Галя саме почала оповідати за цих стрекоз або бабок. Люблять стрекози літати понад водою, щоб ловити комарів, мошок, поденок та всяких інших комах. Вони їх ловлять на льоту й літають цілий день, коли ясно, а ввечері чіпляються своїми чіпкими ніжками за листя й сплять.

«Бачите, на кінці тіла одної з стрекоз є гострий яйцеклад? Вона надрізає ним яку водяну рослину й кладе туди яйця... В осені стрекози загивають, а з їх яєчок вилуплюються личинки, що живуть у воді 1 і 2 роки. Вони, дуже ловко нижньою губою ловлять собі в воді живу здобич. Живе

личинка ввесь час у воді й дихає зябрами, що лежать у неї в задніх кишках. Кишка поширюється, й вода входить, заливає зябри й залишає їм потрібний для них кисень. Кишка стягується, й вода витікає геть. Личинка кілька разів линяє, міняє шкіру й нарешті з неї потроху виходить стрекоза. З її довгим тілом і прозорими крильцями страшно стрекозі вилітати одразу з шкіри личинки, бо як упаде в воду, то загине — змокнуть її ніжні крильця. То вона спочатку висуває голівку й першу пару ніжок, зараз чіпляється ними за яку рослину й

Кажани або лилики.

висуває далі своє тіло. Висунувшись цілком, стрекоза деякий час спочиває на рослині, щоб крила підсохли, а потім летить у повітря.»

«А що це буває — цілою хмарою низько літають над водою?» спитав Юрко.

«Це поденки», одповіла мама, — «дуже ніжні створіння, з довгими хвостовими 2—3 щетинками. Їх личинки теж живуть у воді, а самі поденки живуть лиш один день, кладуть яєчки й, не прийнявши жадної їжі, вмирають . . .»

Саме в цей мент почувся з жита голосний крик перепілочки. Вечір уже спадав на поле, діти вже наближалися до лісу, але на межі, просто наче з

під ніг, зірвалася з жита перепілочка й полетіла геть понад полем.

«Тітко, Галю, бачили?» крикнула Оля: «напевно в неї тут близько є кубелечко. Ой, я так хочу глянути, пошукаймо!»

І Оля й Юрко ввійшли в саме жито й тихесенько розсовували густі колоски та щільно придивлялися долі на землю. Їм не довелось довго шукати: одночасно обоє діти угледіли на землі невеличке кубло перепілочки. В досить великій ямці, густо встеленій травичкою, тулилися одно до другого коло 10—12 пташенят жовто-рудого коліру; зо трое ходили коло самого кубла. Тіло було вже вкрите пір'ям. Матері не було — тож вона й злетіла перед дітьми.

Пані Галя не дала дітям довго роздивлятися, бо поспішала додому, але дорогою розказала, як ця гарненька співуча птиця має багато ворогів: і лис, і тхір дуже легко її хапають, коли вона сидить на яйцях. Багато перепелиць загигає випадково, коли починаються жнива. Перепілочка часто в ту пору сидить удруге на яйцях, бо вони за літо двічі виводяться, то вона нізащо з яєчок не зійде, й косою часто їх влучають. А більш за все перепелиць нищать люде. Є особливі аматори її м'яса й її співу; ловлять її й під дудочку, переймаючи її власний спів, і тим приваблюючи перепілочку в сітки. А багато й просто б'ють їх з рушниць; хапають їх сови та інші хижі птахи.

«Бідна перепілочка», сказала Оля: «так гарно співає й живе собі в житі, а скільки ворогів має.»

«Чи вона в нас постійно живе, чи зімою в ірїї улітає?» спитав Юрко.

«Перепели прилітають до нас у березні», казала тітка Галя, «й майже завжди вночі. Через те, що тоді трава й озимина невисокі й немає їм де сховатися, то вони перший час не співають, щоб себе не

виявити. Хоч вони й дуже гарно літають, але разом з тим вони й бігають досить скоро і дуже люблять копатися в землі. Цілий день у своїй земляній ямці сидить вона і лише ввечері стає жвавішою: співає голосно майже всю ніч ціле літо. Поки зерно не поспіє, перепели годуються всякими комашками. Так само й своїх діток перепілочка годує спочатку комашками. Дітки її за 2—3 дні після того, як виклюнулися, мають уже пір'я й бігають по землі. Щодня осмілюються одбігати далі від матері й кубла. І от що зауважте, мої дітки: як що загине в якому кублі мати, діти-сироти зараз приєднуються до чужого виводку й ходять з ним за проводом чужої матері. Малі дуже скоро ростуть; на хлібних полях стають жирні, навіть тяжко їм угору підлітати. Не дурно їх м'ясо так люблять. Покидають вони нас уже в осені. По деяких південних місцях — наприклад, на березі Середземного моря, чи в Криму, — зграї перепелів такі численні, що лови перепелів дають добрий заробіток, і це стає в тих місцевостях справжнім промислом. Але, мої дітки, вже вечір: треба додому поспішати.»

Усі троє вийшли з жита на дорогу, а навкруги справді перекликалися скрізь перепели.

«Як туди йшли — жайворонки вдень співали», зауважила Оля, «а тепер слухаємо перепілочку.»

«Авжеж», додала пані Галя: «вдень показуються одні створіння, а ввечері другі. Он, бачиш, як тихо, нечутно над нашим садом перелітають кажани, або лилики.»

«Я їх боюсь», здригуючи плечима, сказала Оля.

«Цілком даремно лякатися їх», схопився Юрко: «вони по ночах метеликів ловлять — це ж нам на користь. А самі вони дуже кумедні. У мене колись жила на горіщі одна летюча миша. Я її знайшов ще зімою: вона спала, зачепившись задніми ногами за якийсь гачок дерев'яний, а ноги

довгі її між пальцями ніжна шкурка. Як ростягне її, так і держиться в повітрі. Але не дуже довго: зараз сідає або на високе дерево, або на дах. Голівка і взагалі мордочка нагадує мишу . . .»

«Он татко йде нас зустрічати — добре находилися», сказала п. Галя, увіходячи на ганок з боку сада.

Юрко кинувся до тата й почав розказувати йому за пасіку діда Панаса. Оля пішла поставити в воду квітки. Скоро на веранді стомлені діти з приємністю вечеряли. А здалеку лився спів перепілок, а над липою кружляли різні м'єтелики. З недалекого ставка чулося невгаваюче квакання жабок. Темний теплий літній вечір був налитий пахощами роз і липового цвіту. Щось продзвеніло — то вулицею проїхав гурток хлопців на ніч у поле пасти коней, і скоро по той бік ставу залунала їх широка стенова пісня. У Юрка й Олі вже злипалися очі, і пані Галя пораяла їм лягати скоріше спати.

«Добре нагулялися», сказав батько. «Тепер ідіть, спочивайте. Завтра ще що-небудь цікаве побачите, чи почуєте: літом скрізь стільки тієї краси різноманітного, жвавого життя.

НА СТЕПУ.

Був теплий літній ранок. На невеличких бігунках їхав Юрко з своїм татом. Підстаркуватий, але бадьорий, сірий кінь жваво біг дорогою межі ланами й покірливо корився кожному рухові слабих дитячих рук, що тримали віжки. Юрко їхав з батьком на далекий степ, де косарі мали розпочати косовицю. Скрізь розлягались лани з озимою пшеницею, житом, ячменем. Озимий хліб уже пишався золотим колосом, між цим золотом пишно червоніли маки, в гущавині хлібів висувалися купи блакитних волошок, а понад дорогою високі будяки схиляли свої колючі голови. В тихому повітрі розлягався спів жайворонків. Високо попід хмарами велично пролетів орел з широкими крилами і зник за високою могилою. По ярах і межі ланів зеленіли невеличкі гаї. По шпильях де-не-де білили хатки розкиданих по узгіррях сел, стреміли дзвіниці убогих селянських церков. Ранок був такий погожий, скрізь була така краса, що й Юрко й тато його були захоплені та мовчки вдивлялися в той степ, що маячив ген-ген у блакитній млі далекого обрію.

Деколи батько стискав Юрка за руку й звертав його увагу на невеличких сусликів, які зовсім несподівано вистрибували на маленьких земляних горбках і ту ж мить схоплювали золотий колосок і з насолодою гризли його молоді соковиті ще зерна.

Юрко придивлявся, як вони в далечині перебігали з одного горбка на другий, одразу зникали в ямках, своїх глибоких земляних оселях.

Але ось щось друге зацікавило хлопця: з високого жита виставилася якась пташина постать із довгою шиєю й невеличкою головою. Вона наче ходила по жити, то ховаючись у густім хлібі, то знову піднімаючи свою шию й голову. Саме тут лани змінилися невеликим луком, який поволі зни-

Суслик.

жався до малої річки, й тут на луці біг цілій табун великих птахів, гарного сірого коліру, з довгими міцними ногами й короткими крилами.

«Тату, що це за птахи?» голосно, здивовано звернувся Юрко до свого батька, що сидів позаду. Батько підвівся й весело відповів:

«Та це ж дрофи, наші найбільші степові птахи. Затримай коня, — я спробую вистрелити одну з них.»

«Ой, тату, хіба же не шкода. Такі гарні, дивовижні птахи!» запротестував Юрко.

Та в батька запалала, мабуть, мислівська вдача — він скочив з бігунців, узяв у руки рушницю, що була в нього за плечима, і обережно почав підкрадатися до табуна, що прямував до річки на ранішній водопой. Юрко покинув віжки й з тремтячим серцем стежив за птахами та за батьком. Сірко добре використував цю недбайливість свого керовника й звернувся до смашного, ще зеленого, ячменю та з насолодою одкусював смашні колючі колоски. Птахи підійшли до самої річки, але вони йшли дуже обережно, а вартовий птах часто оглядався навкруги: пан Михайло мусів іти, весь час ховаючися за високим житом, і тільки, коли птахи підійшли до води, щоб напиться, і були ступнів на 100 або 120 — він вистрелив. Уся зграя одразу знялася й полетіла понад річкою на той берег. Але одна, одна нещасна дрофа не змогла підлетіти; вона захиталася й упала на пісок коло самої води. Юрко не витримав: він забув за коня, за свої обов'язки фурмана й побіг слідом за батьком до пораненої птиці. Він нагнав батька, коли той саме розглядав підстрелену дрофу.

«Ще молодий птах», казав батько з якимсь випуватим усміхом: «та й увесь табунок ще молодий: старі дрофи ніколи не підпустили б мене так близько. Вони дуже добре розуміють, що від чоловіка, що несе рушницю, треба одразу ховатися. І це вони так добре вміють робити, що їх і близько не знайдеш.» «Ой, тату, нащо ти її вбив?»

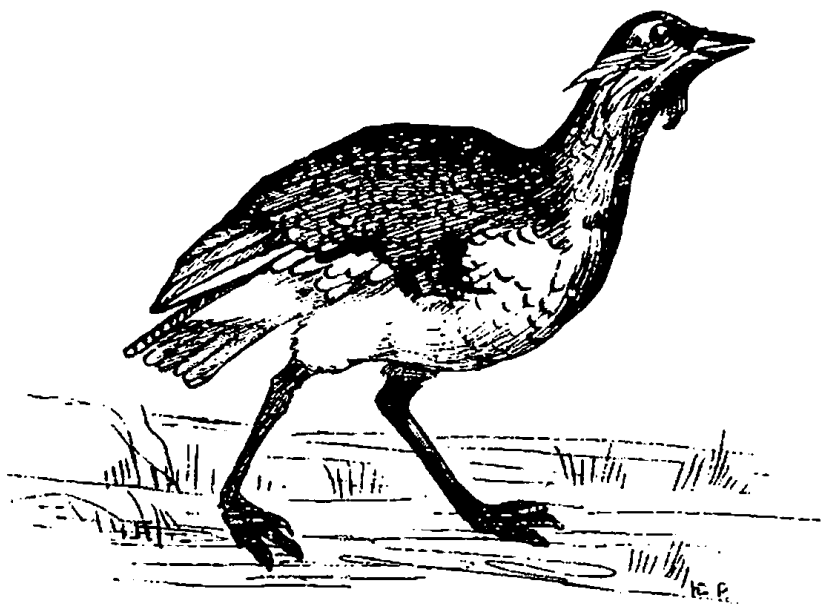
«А як будеш завтра їсти печене з дрофи, то зрозумієш для чого їх стріляють» — одмовив батько.

Тимчасом птах уже перестав дихати, він сконав за кілька хвилин, бо шрот влучив йому в саме серце.

«Поможи мені донести дрофу на бігунки», казав далі пан Михайло, і Юрко мусів підхопити її довгі голі ноги. «А тепер,» сказав батько, склавши свою

здобич. «я спробую показати тобі дрофенят. Бо там, де бачили в житі одну дрофу, там напевно є кубло.»

Прив'язавши Сірка трохи остронь від спокусливого ячменю, і батько й син дуже обережно почали посуватися через жито в тому напрямку, де висувалася з нього маленька голівка на довгій шії. Скоро вони натрапили на цілу родину: в неглибокій ямці сиділо трое дрофенят, а коло них, вкри-

Дрофа.

ваючи їх своїм тілом, крилами, сиділа мати. Вона бачила наближення двох людей, пильно дивилася на них, але не одходила від своїх діток. Вона готова була своє життя віддати за діток, і коли наші мислівці наблизилися кроків на 15, мати скочила й, прикидаючись тяжко хворою, або пораненою, кульгаючи, припадаючи до землі, вона пішла набік, наче закликаючи до себе всю увагу мислівця, сподіваючись, що діти добре сховані й залишаться непомітними. Вона себе саму віддавала на поталу, спокушаючи мислівця й одводячи його від своїх діток.

Але пан Михайло не мав наміру стріляти й другу дрофу. Він хотів показати синові малих дрофенят. За кільки ступнів побачили вони й кубло з дрофенятами. Ті сиділи нерухомо, тісно вкупі, прикриті житом, усяким бадиллям. Вони вже мали на собі пір'я, але дивилися страшенно перелякані й широко роззявляли свої, подібні до курячого, дзюби. Юрко з захопленням дивився на них.

«Хочеш узяти одно дрофеня?» спитав пан Михайло сина: «виховаєш його, буде за тобою слідом ходити».

«Таточку, звісно хочу!» скрикнув Юрко. «Як Оля зрадіє! будемо вдвох його годувати».

«Ну, то бери, поки мати не повернулася, а то поб'є й дзьобом і ногами.» Юрко вагався: як його кубло розоряти: мама завжди наказувала шанувати пташок.... Але він же берегтиме те пташеня.... Юрко не знав, як узятися за дрофеня; довелося батькові самому викрасти найбільшого з трьох. З новою здобичею вернулися вони до своїх бігунків. Далеко їхати на луг з такою живою й неживою здобиччю було незручно. Пан Михайло вирішив повернути додому, тільки другою дорогою, щоб оглянути невеликий шматок овець на їх пасовиську. Тепер батько сів за фурмана, а Юрко обома руками тримав пташеня. Батько очевидячки був дуже задоволений своїми ловами й увесь час оповідав синові за дроф.

«Це такий розумний степовий птах», казав він: «так уміє добре заховатися, що инший раз шукаєш, шукаєш. От вона тут, може, кроках в 10 — 5, і не помітиш, — тільки одійдеш, тут вона тобі, як на злість, і злетить.»

«Чи вони завжди табунами ходять?» питав Юрко.

«Авжеж завжди ходять громадою,» казав батько: «і ще не так давно великими численними табунками

по кілька сот птахів гуляли по наших степах. Поодинокі живуть лише самки, поки висияжують свої чималі сіруваті блискучі яйця з червоно-рудими плямами. Вона поспіває за літо двічі нанести яєць і вивести діток, яких дуже ніжно опікає. Он глянь, бачиш в далечині гуляє табунок. Це вже вони вертають на одпочинок. У них життя щодня йде так: вночі вони сплять, сідаючи на досить видному місці, і кожний табунок має свого вартового, — дуже уважливого, що сповіщає товаришів різким згуком про найменшу небезпеку. Як зійде сонце, табунки прокидаються й летять харчуватися деколи за кілька верст від своєї ночівлі, летять на сіножаті, на лани, на толоки. Там наїдаються усяким зерном, травою, а деколи злапають чи польову мишу, чи жабку, а то й пограбують кубло жайворонка, вихопивши з нього малесеньке пташеня. Так гуляють вони годин до 10. Як почне сонце припікати, вони йдуть спочивати, забираються в кукурузяне поле, або де в холодок, де низькі купці ковилю, або других степових рослин дають невеликий захист. Там кожна дрофа трохи розгребе землю й лягає, або іноді кумедно роскидається, вертиться, чухається, обсипає крилами себе свіжою землею. Від спеки аж дзюби пороззявляють. І так вилежуються по кілька годин, поки не спаде вечір. Тоді вони гуртом ідуть напитися, а там уже до ночі харчуються на полях.»

«Чи ж вони в нас зімують?» запитував Юрко.

«У нас вона майже постійно живе, хіба вже дуже холодна зима, то вона летить на південь. А як малосніжна зима, то вони ходять табунками, пересовуються на південь, зпід снігу вириваючи собі траву. Найгірший для дрофи час, це — осінні дощі. Дрофа не має так званої копчикової залози, щоб вимащувати собі жиром пір'я, і через те вони страшенно намокають, і дрофа стає зовсім безпо-

мічною. А ще як стукне ранішній морозець та обмерзнуть усі пір'я дрофи, то вона стає такою важкою, що не може знятися, щоб летіти. Тоді їх можна легко усіх переловити. Аж як сонце їх пообсушує, тоді вони можуть летіти. Але взагалі вони не тільки добре літають, а й бігають дуже скоро. Коли перелітають на південь, то звичайно летять лише вдень, а вночі спочивають усі гуртом. Летять досить низько понад селами, понад містами, завжди в ясні сонячні дні, проти вітру, перелітають Чорне море й на південному його березі перелітають весну, або в Криму, чи на Кавказі. До нас вертаються наприкінці березня. Спочатку, поки немає де ховатися, тримаються великими табунами з вартовими, щоб бути наготові проти всякого ворога. А як зазеленіють степи, то вже розбиваються на невеликі табунці, а тоді вже самці починають токувати, це б то всякими танцями, скоками стараються привабити до себе ту або другу самочку, щоб не бурлакувати йому насамоті. Тут між самцями часто виникають сварки, бійки, і так захоплюються вони своїм токуванням, що можна непомітно підійти до них і стріляти з рушниць. Вже в травні самочка несе перші яйця. Самці тим часом самі собі табунами ходять, самки виходять з своїми виводками. Другий раз сідають на яйця у червні. Найкраще підгодовуються дрофи в серпні, тоді й лови на них дуже корисні, а весною й зимою вони дуже виснажені, виголодані.

Тимчасом вони їхали вже широким степом, що слався межі байраками далі на південь. Ліворуч ішли пасовища, де паслися досить численні отари овець; до наших подорожніх просто від череди бігли величезні собаки — вівчарки, що помагали чабанам стерегти цю отару. Разом з собаками біг до них один з чабанів, розмахуючи своєю герлигою. Він мав схвилюваний вигляд, і пан Михайло спи-

нив коня, чекаючи на чабана. Юрко перелякався собак і не пускав батька зійти з бігунків.

«Вони мені дрофеня розірвуть», з острахом повторяв Юрко, і не знав, чим накрити свого птаха.

«Одженіть собак», голосно крикнув п. Михайло. Другі пастушки взяли на себе цю справу, а старший чабан, скинувши бриля, підійшов до бігунків.

«Нещастя пане,» промовив він: «дві вівці пропало вчора».

«Та я вже чув», сказав п. Михайло. «Павук укусив.»

«Мабуть, що так», держучи бриль у руках, одмовив чабан. «А сьогодні хлопця вкусив — теж лежить, гарячка сильна.»

П. Михайло був ветеринарним лікарем і мав при собі невеличку торбу з зіллям. Він зліз з бігунків, доручивши їх Юркові, а сам пішов до отари. Юрко був дуже незапокоєний: йому треба було й Сірка тримати, що б не плутався через канаву до зеленої пашні, і разом з тим оберігати дрофеня. Та ще й сам — батько далеко. Навкруги зелена травичка та високі будяки, в сусідніх байраках зеленіла дика вишня, кущі глоду, берескнету. Далеко в долині синіла річка, вся оторочена високими очеретами. Порожньо-тихо навкруги, лише цвірінчать коники та співають жайворонки. Десь з понад води кричав птах бугай, мов у барило гукав. Юрко почував себе самотно серед цього величного простору. Але за кілька хвилин до нього підбіг хлопчик-пастушок у широчезному солом'яному брилі, зпід якого ласкаво усміхалися ясні карі, великі очі.

«Ваш батько казав, щоб ви до нього йшли», трохи соромливо озвався хлопець.

«Ой, а собаки?» похмуро сказав Юрко: «як я туди дійду, та ще птаха свого донесу?»

Хлопець зацікавлено глянув на Юркову здобич.

«О, дрофеня! живе!... їх тут багато... Ми вчора печене з їх робили», весело казав пастух.

Юрко здивовано слухав за жорстокі вчинки пастухів.

«Ідіть до пана Михайла, а я постережу вашого коня», казав уже поважно хлопець.

«А птаха постережеш? бо як я з ним піду»? питав Юрко, якому вже дуже настогидло держати птаха, — хотілося побігти до тата: може там щось цікаве. З другого боку йому страшно було довірити дрофеня цьому незнайомому хлопцеві. Але пастушок сам забрав птаха та сів з ним на землю, приказуючи:

«Не бійтеся, не пропаде, ані кінь ваш, ані це дрофеня-чортеня, а собак поприв'язували: біжіть собі безпечно.»

Юрко не чекав дальшої заохоти й побіг через луку до батька. Він знайшов його коло намету, де пастухи звичайно ночували й переховувалися від дощу. Батько сидів на камені, а чабан коло нього поклав гарного овечого сиру, хліба. Юрко ніколи не бачив так багато овець. Вони всі лежали, спочивали: була велика спека. По краях отари лежали великі барани з закрученими рогами: Юрко трохи їх боявся. В середині лежали й стояли матки, коло них уже чималі ягнята, що окотилися за цю весну. Поміж них проходжувався старший чабан, покурюючи коротеньку люльку. Висока постать з накинutoю на плечі свиткою ясно виступала на гарячому сонці. Похмурій, мовчазний, він майже не звертав уваги на гостей. Він звик жити самотно, далеко від людей, з 1—2 помішниками. Любив свою отару, мов рідну родину, знав кожну вівцю, кожне ягня з його примхами, звичками, на його руках народилися всі ці гарненькі білі й чорні молоденькі ягнята. Кожну вівцю він доглядав, щоб не заслабла вона, наївшись необережно якої шкідливої трави, щоб не заїдали її усякі паразіти. Коли всі вівці окотилися й уже набралися здоровля, чабани приступали до стрижки овець.

Спочатку гнали їх до річки, там вели вівцю в воду, добре її вимивали, потім звязану по ногах, стригли великими ножницями, а на пострижену

вівцю ставили тавро того господаря, кому належала отара. Руно складали величезними купами, перев'язували й одвозили до економії. В середині літа, оце вже настав саме той час, щоб це робити — відділяли ягнят від маток, з яких усе молоко видоювали на сир-бринзу.

Тяжко було в осені. Зірветься буря, ночі темні, вівці лякливі, як кинеться инший раз ціла отара сама не знати куди, то може і в яр попадати. Треба пильно глядіти. Зімою, певна річ — заганняють до села, там перестоють недовгий час — місяців зо два: — січень — лютий, в хліву та й знову виганняють на степ. А весна ще рання, мало чого вівця добереться зпід снігу. Вівця тоді худне. Як добрий господарь, то прикормлює якими там лишками від зіми. Ну, а вже з березня на сонечку й обігріється й нагодується.

Пан Михайло пропонував Юркові поснідати бринзою, якою так го́стинно частував їх молодший чабан.

«Прошу покуштувати, хліб ще свіжий, вчора з села привезли», казав чабан, нарізуючи смашні скиби чорного, добре випеченого, хліба.

Юрка не треба було вдруге запрошувати, бо він дуже виголодався за довгу подоріж. Добре попоївши, він запитав батька, де той хворий пастух, що його вкусив павук.

На соломі, в холодку, під тим самим навісом, коло якого вони сиділи, лежав хлопець літ 12.

Червоне обличчя й блискучі очі ясно виявляли гарячку, що палила його. Нога розпухла від укуса, була перев'язана й намазана якимсь зіллям, що привіз п. Михайло.

«Хочеш, підемо пошукаємо того злодійського павука, що таке лихо нам заподіяв?» спитав батько в Юрка та, подякувавши чабанові, вони пішли по волі пасовищем, пильно приглядаючись до землі. Чабан пішов з ними.

«Ось його гніздо», сказав він, нахилиючись над невеличкою діркою в землі. Всі троє нахилились. Ямка була дуже затягнена павутинням, але така вона була непомітна між грудками сірої землі, що в неї дуже легко могли скакати й цвіркуні й польові коники, що звичайно одразу й провалювалися в темну оселю хижого господаря.

«Він більш за все годується кониками та сараною», казав чабан. «Така в нього отрута міцна, що одразу вбиває сарану, вип'є з неї кров, висмокче її, тоді викине геть далеко останки, полагодить своє павутиння й знову чекає на нову здобич. Я вже до нього добре придивився», казав чабан: «кожного літа 2—3 вівці вже конче пропадуть від цього злодія.»

Тимчасом п. Михайло наготовив невеличку пляшечку з формаліном і паличкою роскопував ямку павука. Скоро всі побачили його: в глибині своєї оселі він сидів чорний, волохатий з блискучими очима. П. Михайло ловко ухопив його за лапку пинцетом і одразу всадив у пляшку. Юрко побачив звичайного в наших степах, дуже отрутного, так званого Чорного павука. Він нагадував трохи відомого страшного тарантула, але був меншого зросту й отрута його була слабіша.

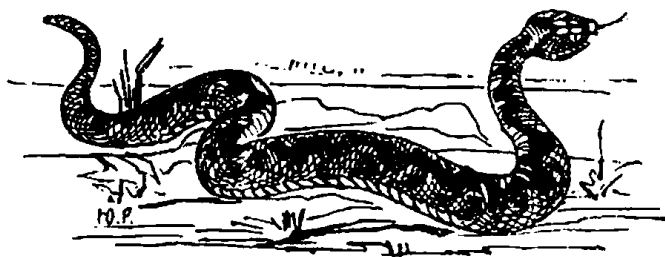
Чабан звернув увагу Юрка на щелепні вуси павука: на кінці їх мався невеличкий пазур, що їм павук убивав свою жертву. З пазура витікала отрута просто в рану, яку робив павук цією зброєю.

«А чим він свою павутину робить?» запитав Юрко, — і батько пояснив йому, що на задньому кінці тіла павука є безліч бородавок, з яких виступає завжди по волі павука такий плин. На повітрі він одразу застигає в тягучу, суху, тонесеньку нитку.

«Я тобі дома покажу ці бородавки в таке скло, що усе збільшує. Їх буває звичайно 6, лежать парами на черевці павука. Але у деяких павуків, нап-

приклад у відомого тобі хрестовика, що пряде таке величезне кругле павутиння, таких бородавок налічують аж до 1000; у других по 400—100 і менше. Тіло його не таке тверде, як, наприклад, у жуків, і взагалі вони, цеб то павуки, багато чим відрізняються від комах. Ті мають по 6 ніг, а павуки 8. Тіло не розсічене на окремі членики, а лише на дві частини, голова спільна з грудьми, і велике кругле черевце.

Чабан через кілька кроків знайшов ще таке саме кубло, затягнене павутинням, і пан Михайло зловив ще й другого такого ж чорного павука в свою отрутну пляшку. Але в той мент Юрко одскочив переляканий: в кількох кроках повзла невеличка

Гадюка.

степова гадюка. Чабан одразу вдарив її по голові герлигою й убив її. Він підняв її на герлизі, щоб показати Юркові. Рот був розкритий, з нього виставився подвійний язик. Усе тіло ще здрігалось в передсмертних корчах і хвіст крутився, мов живий.

«Це теж наш лютий ворог», сказав чабан: «як укусить, так вівця й пропала. А найгірше, що від неї не встережешся, бо більш за все вночі кусає. Удень на сонці вигрівається і наче нічого їй не треба. Як смеркає, тут вона й починає лазити: мишей ловить, пташенят їсть і розгледіти її тяжко, бо така сива, темна, мов земля. Тільки що шипить — тим себе видає. А зла яка: як роз'яриться — буде тобі все кусати: ціпок і траву, що тільки бачить — свою тіль кусає! Скрутиться, як тільки чого зля-

кається, кільцем, а шию втягне й кидається головою з висолопленням язиком.»

«Чим же вона кусає: чи цим язиком, чи зубами?» спитав Юрко, здалека приглядаючись до мертвої гадюки.

«В неї два зуби отрутних», сказав пан Михайло: «ось глянь, які здорові!» і він пінцетом розкрив рот гадюки. «Вони в середині мають жолобок, через нього отрута переливається в рану. А сама отрута, мов слина, набірається в таких залозах позад зубів. Є спостереження, що наймолодші гадюки, ледве з яйця вилупилися, можуть уже смертельно отруїти своїм укусом.»

«Де ж вони кубляться?» спитав Юрко: «невже така зла тварина може бути ніжною матір'ю?»

«Її не треба такою бути», всміхнувся пан Михайло, бо сидіти на яйцях їй не доводиться, так само й годувати дітей непотрібно. Тільки гадюка знесла яйце в своїй ямі під листям, як з яйця вилазить уже гадюченя, таке самісіньке, як і доросла гадюка, лише тіло не має оцієї твердої луски, а обтягнено тонкою прозорою шкірою. Але вже за яких 2—3 години гадюченя линяє; ця шкірка злазить і під нею вже тверда луска, і молоді гадюки одразу можуть їсти маленьких польовок, бо в них, як у всіх змій, рот може дуже широко розкриватися, щоб проковтнути здобич.»

«Знаєте, я одного разу трохи не наступив на гадюку в своїх личаках», розповідав чабан, провозжаючи пана Михайла до бігунків: «та почув, що шипить, одскочив і добре, що була в руках сокира, — одразу одрубав їй голову, то повірите, оця одрубана голова ще якийсь час кидалась на все й кусала й поверталася до мене, аж страшно було дивитися! У нас щороку хто-небудь з дітей умирає від гадючих укусів. Так пухне все те місце, що вона вкусила, горить . . . Ми зараз гарячим залізом випікаємо рану.»

«Треба карболкою зараз облити, дати пити чи горілки, чи спирту, рому», казав пан Михайло.

»Треба їх знищувати, бо хоч вони й приносять користь тим, що мишей та других шкочливих звірків їдять, а шкоди самі приносять чимало. Ну що, хлопче», звернувся пан Михайло до малого пастушка: «не випустив дрофенятка?»

Юрко знову дуже ніжно притулив до себе птаха, вони розпрощалися з чабаном і поїхали додому.

З яким тріумфом вніс Юрко своє дрофенятко до хати й поставив його на веранді! Оля, його подруга, що гостювала в них усе літо, дуже була здивована: вона ніколи не бачила дрофи. А бідний птах не розумів свого оточення й журливо роззявляв клюв, висловлюючи тим свою згагу. Оля зразу його зрозуміла, принесла йому води напиться. Мати Юрка зараз нагодувала його невеличкими шматками сирого мяса, що залишилося в кухні від обіда.

Ще з більшою урочістю приніс пан Михайло вбиту ним велику дрофу. Він поклав її до ніг своєї жінки, сам став навколішки й сказав: »Простіть мене, моя пані: проти вашого наказу я не втримався, забив цю царицю нашого степу й ласкаво прохаю вибачити мені мою мислівську вдачу та спекти нам цю смашну здобич.»

Усі сміялись. Усі знали, що жінка пана Михайла страшенно обурювалася проти ловів і вистрілювання птахів. Але тут вона мусіла пробачити улесливому шкідникові.

Дрофу однесли до кухні. А маленьке дрофенятко дуже скоро призвичаїлося до нових обставин життя: їло сир, сире мясо, хліб, овочі; брало їжу просто з рук пані Галі; бігало по саду слідом за Олею. Коли хотіло їсти, жалібно пищало. Але в осени, коли воно вибігло слідом за Юрою з саду на поле, як раз невисоко пролітала зграя великих дроф. Невдичне дрофеня одразу знялося й приєдналося до зграї. Тільки його й бачили. Оля аж плакала за ним.

С. Русова.

„Українське Видавництво в Катеринославі“ випустило в продаж:

Т. ШЕВЧЕНКО: КОБЗАРЬ.

Перше повне народне видання, в I томі, з поясненнями й примітками проф. В. Сімовича, з портретом і біографією поета.

ГОЛОСИ КРИТИКИ:

„... Виданий на гарному папері, читким і великим шрифтом, з гарною біографією поета, з дуже цінним та, як на сей день, для Кобзаря в цілому найкращим коментарем, — „Кобзарь“ Катеринославського Видавництва справді найближче стоїть до назви народнього видання. Тому му щиро бажаємо, щоб сей „Кобзарь“ був на столі селянина в кожній хаті всієї України.“

(Л. Білецький, „Українська Трибуна“, з 3. грудня 1921.)

„... З різних оглядів заслуговує оце видання Шевченкового „Кобзаря“ на те, щоб воно знайшлося в руках кожного читача „Учительського Слова“... Не було досі такої широкої й заокругленої проби систематичного об'яснення всього „Кобзаря“, як це бачимо в виданню д-ра Сімовича... Потрібна (ця книжка) читачам „Учительського Слова“ у школі і при їх праці над позашкільною освітою, можна тільки гаряче поручити їм видання Шевченкового „Кобзаря“ з поясненнями та примітками д-ра Сімовича.“

(„Учительське Слово“, ч. 2—4, з квітня 1922. р.)

„... В шістдесяті роковини смерті Т. Шевченка діждалися ми нарешті популярного видання цілого „Кобзаря“... Воно повинно найтися в кожній читальні й бібліотеці, в руках кожного вчителя, взагалі в руках кожного, хто сам собі й иншим хоче вияснити Шевченкові думки, в руках учеників, селян і робітників.“

(М. Возняк, „Листьмо з Просвіти“, з 15. січня 1922.)

„... Се безперечно гарний і дуже потрібний дарунок українському народові... редакторів треба признати, що совісно виконав завдання популяризатора й совісно старався пояснити всі менше відомі вирази багатой Шевченківської слівни, що зовсім не було легкою річчю.“

(О. Н. „Український Прапор“, з 7. січня 1922.)

„... Книга зроблена дуже уважно, зі знанням предмету і з досвідом педагога, котрий у першу чергу мав шкільну молодіж на оці.“

(Богдан Лепкий, „Українське Слово“, ч. 151, з 18. березня 1922.)

„... Я знаю це видання, як дуже добру роботу (ganz vortreffliche Leistung), яка однаково годиться і для студій і для навчання. Воно дійсно спопуляризує Вашого великого поета й головню причиниться до того, що його читатимуть і зрозуміють і поза Україною.“

(З листа проф. славістики Мінхенського Університету Еріха Бернекера до Видавництва.)

„... Перед нами нове, дуже гарне й чепурно виконане видання Шевченкового „Кобзаря“, котре видавці назвали „народнім“... З цього погляду це дійсно перше в нас видання... безперечно давно вже відчувалася в нашій літературі потреба такого видання... Підкреслюю, що завдання д. Сімовича було не таке то легке, що взагалі він його подужав і що на будуче треба буде робити лишень виправки і зміни в деталях“.

(Д. Дорошенко, „Хліборобська Україна“, кн. V—VI. з 1921. р.)

„Українське Видавництво”

Катеринеслав — Кам'янець

1. Т. Шевченко. Кобзарь. Перше повне народне видання, в 1 томі, з поезіями й примітками проф. В. Сімовича. З портретом і біографією.
2. Д. Мордовець. Гетьман Петро Сагайдачний. Істор. опов.
3. О. Рогова. Тиміш Хмельниченко. Істор. повість.
4. А. Кащенко. Зруйноване гніздо. Повість з часів скасування Січі.
5. А. Кащенко. На руїнах Січі. Істор. опов.
6. А. Кащенко. Борці за правду. Історична повість.
7. А. Кащенко. Під Корсунем. Історична повість.
8. А. Кащенко. Славні побратими. Історичне оповідання.
9. А. Кащенко. Кость Гордієнко-Головко, останній лицарь Запорозжя.
10. А. Кащенко. З Дніпра на Дунай, оповідання з часів скасування Січі.
11. А. Кащенко. Над Кодацьким порогом. Істор. опов.
12. А. Чайківський. Козацька помста, оповідання з козацької старовини.
13. А. Кащенко. Мандрівка на Дніпрові пороги. Оповідання.
14. С. Русова. Серед рідної природи. Оповідання. З малюнками Ю. Русова.
15. В. Корнієнко. Запорозький клад, казка з 10-ма малюнками І. Стеценка.
16. Українські народні казки (зі збірника Рудченка), з 42-ма малюнками Ю. Магалецького. Одбитками з цього збірника:
 17. Рись-мати. Брат і сестра в лісі, з 8-ма малюнками.
 18. Летючий Корабель, з 5-ма малюнками.
 19. Царівна жаба, з 5-ма малюнками.
 20. Гордий Царь. Про Царенка Ізана та чортову дочку, з 5-ма малюнками.
 21. Попович Ясат. Правда та неправда, з 9-ма малюнками.
 22. Убогий та багатий і дівка чорнявка. Безщасний Данило й Розумна Жінка, з 10-ма малюнками.
23. Мамин-Сібіряк. Три сповідання, з 19-ма малюнками.
24. Мамин-Сібіряк. Старий Горобець, з 5-ма малюнками М. Погрібняка.
25. Мамин-Сібіряк. Пригоди статечної миші, з 7-ма мал. М. Погрібняка.
26. Мамин-Сібіряк. Поганий день Василя Івановича, з 7-ма малюнками Ю. Магалецького.
27. Казки Гавфа, частина 1-ша, з 86-ма малюнками.
28. Казки Гавфа, частина 2-га, з 82-ма малюнками.
29. Бехштайн. Казки, з 64-ма малюнками.
30. А. Животко. Промінь. Збірник для праці з дітьми в дошкільних закладах та родині.
31. С. Русова. Єдина діяльна (трудова) школа.
32. С. Русова. Нова школа соціального виховання. Курс лекцій.
33. А. Кащенко. Оповідання про славне військо запорозьке низове. Ілюстрована Історія Запорозжя.

Нові шкільні підручники.

34. „Яриня” Український букварь, склав А. Воронець, IV, перероблене видання з усіма новими малюнками Ю. Магалецького, з додатком: „Як учити з букваря Яриня”.
35. „Яриня” Українська граматка з читанкою, склав А. Воронець, з 52 малюнками Ю. Магалецького, з додатком: „Як учити з букваря Яриня” та „Як вести розмови з малюнків”.
36. А. Воронець. Перша читанка, з малюнками Ю. Магалецького.
37. М. О. Ковалевський. Історія Греції та Риму, для школи й самонауки, з 46 малюнками й 3 картами.
38. В. Боришкевич. Арифметика десятикових чисел та відсотків. Для трудової школи та самонауки.
39. М. Левицький. Граматика української мови.

Продаж виключно за готівку. Книжки висилають негайно.

На більші замовлення — значна знижка.

Гроші (невеликі суми) можна прислати листом, а краще переказами на *Konto E. Wyrowy, Dresdner Bank, Berlin*, чи Земельний Банк Гіпотечний, Львів, або — *Wiener Bankverein, Wien* — або просто на адресу:

EUG. WYROWYJ, Berlin SW 47, Yorkstr. 84 II.

Доставка книг на Україну й з України. Доручення в справі друкування та постачання книжок на всіх мовах для всіх країв.